ВІСНИК
THE HERALD
- VISNYK

Свобода народам!
Свобода людині!

Суспільно-політичний місячник

ЗМІСТ

Леся Українка — І ти колись боролась, мов Ізраель 1
*** — З приводу Женевської конференції 2
N. N. — Слідами царату 4
Проф. Н. Полонська-Василенко — Палій і Мазепа 7
Іван Безуглов — Донське козацтво 13
Е. М. — Евген Чикаленко 16
Микола Бутович — Кадетський корпус 19
Михайло Кушнір — Християнський погляд на психоаналізу 23
Вадим Лесич — Ялина 26
Віра Вовк — Уривки з роману „Вітражі" 27
Петро Кізко — Живі квіти 29
Анна Франко-Ключко — Ще про Живаґо 30
Петро Кізко — Лист до редактора 32
*** — Спільна заява українських політичних угруповань з приводу русифікації України 34
Н. К. — Національна маніфестація 36
*** — Резолюції українців 36
І. Хорольський — На совєтській виставці .... (2-га стор. обкл.)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБОРОНИ ЧОТИРЬОХ СВОБІД УКРАЇНИ

РІК XIII Ч. 7-8 (129-130)
YEAR XIII № 7-8 (129-130)

ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ 1959
JULY—AUGUST 1959

ЦІНА 50 ЦЕНТІВ
PRICE $ 0.50

І. Хорольський

НА СОВЄТСЬКІЙ ВИСТАВЦІ

(Враження)

На шести акрах площі, що їх займає Колізей, на трьох його поверхах розміщено імперську виставку, якою, як висловився Козлов на відкритті, Москва хоче здобути симпатії американців.

На першому поверсі виставлено експонати текстильної промисловости і вироби з неї. На другому — досягнення в промисловості і сільському господарстві, а далі культуру, охорону здоров'я і соціяяльне забезпечення. Тут, що не експонат, то й пропаґанда, якою хочуть здивувати наївних глядачів про радісне і заможне життя в імперії.

Треба признати, що мойстри, які проєктували розміщення промисловости, поставлене їм завдання, виконали не погано. Глядач бачить моделі спутників натуральної величини, моделі заводів, машини, апарати — все це має переконати його про великанський розмах механізації. За короткий час свого перебування на виставці, двічі довелося чути такий діялог. Американець, уважно прочитавши пашпорт технічного виробу, питає в наглядача: „Скільки це коштує і як можна його дістати?" На це вишколений обслуговувач з жовтою металевою відзнакою на американському костюмі, відповідає: „Цього ще масово не продукується".

В аґрикультурному відділі показано с/г машини, діяграми, фотомонтажі колхозів і совхозів і порівняльні цифри здобутків механізованого с/господарства. Коли говорити про механізацію, то вона далеко слабіша й примітивніша, від оснащення господарства середнього фармера ЗДА. Та й зразковий колхоз „Україна" з Хмельницької области виглядає дуже убого в порівнянні з типовою американською фармою середнього розміру. Макет колхозу нагадує аракчеївське селище. Від всього віє казарменим ладом і навіть тополі, якими обсаджені дороги і доріжки колхозу-мільйонера не оживляють задушливої казьонщини. Це має бути „ідеальний колхоз"; на 70.00 колхозів в СССР подібних є 30 чи 40. В колхозі „Україна" колхозники одержують заробітну платню грішми, а продукти споживання в крамницях. За сорок років жорстокої війни з національним селянством большевики спромоглися штучно створити 3—4 десятки показових колхозів і макет одного з них показують американцям. Аґрикультурний відділ дуже убогий і обмінювати немає чого. Зате пропаґандивної пилюги багато в ньому, як і на всій виставці. І нею запилюжуються очі глядача за 1 доляр.

Виставка має свою ідею і її відбито вірно. Республіки, то в конституції, виписки з якої можна читати доволі часто. А на ділі, в практиці, як то показано на виставці, все життя в імперії, що зветься союзом — єдинодержавне. Дарма шукати на виставці відображення економіки, культури, чи натяків на якусь окремішність т. зв. союзних республік. Їх згадано на великій схематичній мапі, але так, що глядач бачитиме тільки Росію. У відділі культури, де друкований текст „Слова о полку Ігореві" подано з археологічними ілюстраціями, серед кільканадцяти газет російською мовою, показано і „Радянську Україну".

Ось ви на другому поверсі, під алюмінійовим небом. Дивитесь на спутників і техніку з її пропаґандивною механікою, а на вас дивиться з високого п'єдесталу Ленін; перед вами величезна панорама „кипучої" і „могучої" Москви. Є й фото Києва, але воно в кутику, непомітне. В другому місці Петро за „Мєдним всадніком". Ленін і Петро — два обновителі Росії. Ідеєю єдинодержавія пройнята вся виставка, а найвиразніше її відбито в мистецькому і культурному відділах.

В тридцятих роках до Харкова заїхав, подорожуючи по совєтській Росії, Анатоль Франс. Йому показали найновіше тоді досягнення — будинок Держпрому, внизу за яким починались павлівсько-клочківські пустирі. Коли французького письменника запитано про враження від нової споруди, він відповів: „організована гора".

За півтори години оглядання виставки склалось переконання, що це організований імперський базар, тільки не для продажу, а щоб здивувати глядача здобутками, осягненими рабською працею поневолених націй. Але експонати виставки про це не скажуть, як не скажуть і про те, хто користується отими автомобілями, що обертаються на стендах, кому доступні делікатеси, виставлені в продуктовому відділі.

Мек Френкел, бувший кореспондент Н. Й. Таймсу в Москві, з приводу виставки пише так: „Керівники виставки запевняють, що за один доляр ви можете фактично відбути подорож по Совєтському Союзі. Отже відвідувач виставки за дві години побачить куди більше, як мені довелося побачити за два роки свого перебування в СССР. Головне ж, що побачить відвідувач, це „плоди фантазії вождів Сов. Союзу".

З побіжного огляду у мене склалося переконання, що виставка не фантазія, а плянова дія, щоб запилюжити очі діловим колам Америки і заохотити їх до економічно-політичної дружби, а простіше „окозамилювання" або дурисвітство.

Союз Українців у Великій Британії

з великим смутком і жалем повідомляє всіх українців про те, що 15-го червня 1959 року в Ст. Мері Госпіталь, Паддінґтон, Лондон, після довгої недуги серця, упокоївся в Бозі на 65-му році життя славної пам'яті

ДМИТРО ЛЕВИЦЬКИЙ

Голова Союзу Українців у Великій Британії, заступник голови КОУГЦУ, віцепрезидент Англо-Українського Товариства, голова Контрольної Комісії Кооперативи „Нова Фортуна", почесний член СУМ-у, активний член ОбВУ та голова Громадського Комітету у Великій Британії.

Покійний народився 3-го листопада 1894 р. в м. Нова Українка, на Херсонщині. Середню освіту здобув у Києві, а опісля вступив на історично-філософічний факультет Університету Св. Володимира в Києві, який закінчив 1916 р. В час Визвольних Змагань служив у ранзі сотника в 4-ій Дивізії Армії Української Народньої Республіки. В 1954 р. був вибраний головою Союзу Українців у Великій Британії і на цьому становищі залишився до кінця свого життя.

ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

ВІСНИК

Леся УКРАЇНКА

І ТИ КОЛИСЬ БОРОЛАСЬ, МОВ ІЗРАЕЛЬ...

І ти колись боролась, мов Ізраель,
Україно моя! Сам Бог поставив
супроти тебе силу невблаганну
сліпої долі. Оточив тебе
народами, що, мов леви в пустині,
рикали, прагнучи твоєї крови.
Послав на тебе тьму таку, що в ній
брати братів не пізнавали рідних.
І в тьмі з'явився хтось непоборимний,
якийсь дух часу, що волав ворожо:
„Смерть Україні!" Та знялась високо
Богданова правиця, і народи
розбіглися, немов шакали ниці.
Брати братів пізнали і з'єднались.
І Дух сказав: „Ти переміг, Богдане.
Тепер твоя земля обітованна!"
І вже Богдан пройшов по тій землі
Від краю і до краю. Свято згоди
між ним і Духом гучно відбулося
в золотоверхім місті. Але раптом
Дух зрадив. Знову тьма, і жах, і розбрат.
І знов настав єгипетський полон,
та не в чужій землі, а в нашій власній.
А далі розлилось Червоне море
І розділилося по половині
І знов злилось докупи й затопило —
кого? Ой, леле! Новий фараон
пройшов живий поміж Червоне море,
але козак з конем пропав навіки.
Співай, радій, ненависна чужинко,
бий в бубон і лети в танок з нестяму:
кінь і їздець в Червонім морі згинув,
тобі зостався спадок на покраси,
Бо зносиш ти України клейноди,
святкуючи над нею перемогу.
Такий для нас був вихід із Єгипту,
немов потоп. Заграло та й ущухло
Червоне море, висохло й осталась
безрадісна пустиня після нього.
І став по ній блукать новий Ізраель,
по тій своїй землі обітованній,
немов якась отара безпричальна.
З отарою блукали й пастухи,
вночі за тінню йшли, а вдень з вогнем.
Коли ж у їх з'являвся дух величний,
що вогняним стовпом палав у тьмі,
а вдень ішов, мов туча грізно біла,
вони не вірили своїм очам
і врастіч розбігались манівцями
і попадали ворогам в полон.
Чи довго ще, о Господи, чи довго
ми будемо блукати і шукати
Рідного Краю на своїй землі?
Який ми гріх вчинили проти Духа,
Що він зламав свій заповіт великий,
той взятий з бою волі заповіт?
Так доверши ж до краю тую зраду,
розбий, розсій нас геть по цілім світі,
тоді, либонь, журба по рідним краю
навчить нас, де і як його шукать.
Тоді покаже батько своєму сину
на срібне марево у далині
і скаже: „Он земля твого народу!
Борись і добувайся Батьківщини,
бо прийдеться загинуть у вигнанні
чужою-чужеицею, в неславі".
І може дасться заповіт новий,
і Дух нові напише нам скрижалі.
Але тепер? як маємо шукати
своєму народу землю? Хто розбив нам
скрижалі серця, духа заповіт?
Коли скінчиться той полон великий,
що нас зайняв в землі обітованній?
І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине н о в и й Вавилон?

10. IX. 1904.

З ПРИВОДУ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Сорок днів тривали наради міністрів зовнішніх справ чотирьох країн-переможців. Властиво переможцем в останній війні, після якої й досі немає миру, вийшла тільки совєтська імперія. Говорили довго, але суттєвого в тих розмовах, нового, а тимбільше такого, що давало б якісь надії на вихід з тупика, в який загнав Хрущов недавніх союзників берлінським шахом, — важко знайти. Це признають і учасники нарад, готуючись до продовження їх.

Совєтський міністер тримався на конференції дійсно, як переможець, і вже не над Німеччиною, а над вчорашніми союзниками. Навіть форму стола, за яким мали засідати міністри зовнішніх справ, він встановлював. Пех хотів, що круглого столу, за яким хотів засідати Громико, в Палаці Ліґи Націй, де відбувалися наради, не знайшлося і учасники конференції мусіли ждати доки столярі майстрювали круглий стіл. Епізод повчальний і в дипломатичній практиці нечуваний. Вже з нього можна було бачити, чого треба сподіватися від торгівлі в Женеві. Московський міністр поводив себе, як „ухарь-купець" на ярмаркові в „царстві московському". Совєтська імперія хоче, щоб союзники вибралися з Берліну і так має бути. Від цих вимог в сорокденній торгівлі за Берлін Громико ні в чому не поступився. Правда, шестимісячний термін, який дав у листопаді минулого року Хрущов союзникам, домагаючись звільнення західнього Берліну, Громико ніби продовжив милостиво на рік. Але, погоджуючись на зволікання, поставив низку ультимативних домагань перед союзниками. Вони мали б скоротити військові сили до символічних розмірів, припинити будь-яку пропаґанду з території Берліну проти „соціялістичних країн" і зліквідувати на терені західнього Берліну всі організації, що ведуть розвідочно-інформативну діяльність і багато інших.

Не обійшлося, як завжди, без многословія про підривну роботу з території Берліну, про небезпеку німецького мілітаризму, що загрожує „миролюбивій імперії", яка після другої світової війни, за тихою згодою союзників, окупувала значну частину Европи. Союзні міністри слухали погрози, потроху поступалися, обороняючи право переможців. А англійський міністер закордонних справ, Селвін Ллойд навіть запевняв Громика, що совєтському урядові нема чого непокоїтись, ми, мовляв, ще поступимось, аби щось осягнути. І справді, в Женеві були не проти прийняття домагань Москви, але з тим, щоб вони зобов'язували обидві сторони, не погоджувались на обмеження прав у західньому Берліні, а Москві йшло про те, щоб ці права відібрати, а потім би вже вона дала раду. „Ви, сказав Громико 12 червня до союзних міністрів, говорите, що вам не відповідає річний термін, може вас улаштує якийсь інший час, ми згідні продовжити", але, щоб після того ви жадних прав на Берлін не мали. Москва хоче заволодіти Берліном правно, а за ним і цілою Европою, так, як то вона вже зробила з частиною її.

Зрозуміло, що Берлін для Москви тільки зачіпка, а йдеться про атомізацію европейської духовости, яку послідовно здійснюють большевики після другої світової війни, при мовчазній згоді союзників. Женевські кореспонденти переповідають, що в московських дипломатичних колах мало вірять мужнім заявам президента Айзенгавера про те, що уряд ЗДА ні на крок не відступить від прав союзників у Берліні. Московські дипломати переконані, мовляв, що Захід таки змушений буде поступитись, бо ж „сила ламає солому". Дехто думає, що зухвалі вимоги Хрущова і його міністра, якому він помагав у торгівлі погрозами з Албанії і Прибалтики, випливають з переваги московського військового потенціялу над союзниками. Не беручись порівнювати мілітарних спроможностей обох сторін, думаю, що не в цьому криється причина зухвалости Москви.

„VISNYK" — „THE HERALD"

Published by Organization for Defense of Four Freedoms of Ukraine, Inc.

Monthly exept July and August when bimonthly. Second class postage paid at General Post Office, New York, N. Y.

I. Wowczuk Editor in Chief

Adress: P. O. Box 304, Cooper Station, New York 3, N. Y.

Мілітарно-технічна перевага була і є за так званим вільним світом. Це, очевидно, знають і в Москві, хоч як не бундючиться і не погрожує Хрущов руйнуванням світу. Погрожував свого часу і Сталін напередодні другої війни, а проте, як дійшло до зудару, то через кілька місяців довелося спішно евакуювати імперські відомства з Москви. Не технічна перевага дає Москві змогу триматись зухвало на конференції, а те, що політичні мужі західнього світу в кількарічних торгах з Москвою втратили політичне лице і на конференції, про яку мова, повторилося те, що не раз мало місце перед нею.

Хоч Громико торгувався за Берлін, але не в ньому справа. Припустім, що сталося б таке чудо, що берлінський вузол удалося обійти, чи це б щось змінило у відношенні московського царства до Заходу? Ні, бо напругу між московською імперією і західнім світом неможна розглядати, а тим більше вирішувати ізольовано від подій, що сталися після 1917 р., коли поневолені Росією народи розвалили були імперію, відновивши свої національні держави, які потім завоювали большевики, реставруючи імперію. Процеси національно-державного становлення націй, завойованих большевицькою Росією, що далі, то більше посилюються, ждуть свого завершення і їх не обійти, як би того не хотіли великопростірні політики. Але про це на конференції за круглим столом, зробленим на замовлення Громика, не було мови. І в тому найбільша слабість трьох країн, з якими торгувався совєтський міністер Громико.

Большевикам залежить на тому, щоб стан, який витворився після другої війни, закріпити; його московська дипломатія називає „реальністю", домагаючись узаконення її мирним договором. Західні політики, що разом з Москвою той стан творили, будуть безрадними доти, доки не зважаться поставити перед Москвою проблеми звільнення завойованих нею країн. Та на це політики лицемірно говорять, що така постава була б втручанням у внутрішні справи. А большевики не бояться втручатись у внутрішні справи і кажуть голосно до чого змагають, і що в цьому змагові слово належить „великому русскому народові".

Монтґомері, в своїх спогадах, недавно писав, що в 1947 р., повернувшись з відвідин Росії, він докладав своєму урядові, що Совєтський Союз неспроможний буде вести війну 20 — 25 років. Тоді апетити і заміри московські були добре відомі політикам і була нагода не тільки зупинити їх, а покінчити з ними раз назавжди. Внутрішній стан в країні, зумовлений боротьбою поневолених націй, був такий, що найменша підтримка з боку вільного світу ґарантувала б забезпечення свободи його і принесла б звільнення поневоленим Росією країнам. Та чомусь ті речі не тільки не були узгляднені, а навпаки, робилося багато такого, що скріпляло імперію.

І нині, при існуючій імперській напрузі, що її спричинює спротив і боротьба поневолених націй проти московського єдинодержавія, імперія на війну не піде, коли знатиме, що Захід є рішений обороняти свободу не тільки в себе, а й свободу завойованих Росією народів. Але в Женеві і натяку не було на таку поставу. Не дивно, що Громико пропонував один за другим ультиматуми західнім міністрам.

Французький міністер зовнішніх справ, напередодні конференції, передбачав, що перші три тижні нарад підуть на вислухання большевицької пропаґанди, на домагання залучити до нарад німців, поляків, чехів і ін., потім прийдуть тактичні маневри, щоб вичути від противників, чого вони хочуть і на що підуть і, може, тільки тоді прийде до обговорення берлінської проблеми. Передбачення збулися, але до третьої стадії так і не дійшло. Конференцію перервано, але розмов не припинено. До Америки приїздить Козлов, до московського царства їде віце-президент Ніксон і в цих поїздках будуть шукати способів поновлення розмов. В Москві певні, що конференція голів урядів таки відбудеться і так, як виглядає, то московська дипломатія свого осягне.

Передвісник большевизму Достоєвський вважав Европу цвинтарем. А большевики, змагаючись за геґемонію Росії над світом, в нинішній своїй стратегії покладають надії на поділ світу з „американським капіталізмом", щоб потім обом половинам сказала нове слово Росія, її „великий русскій народ". Паломництво ділових кіл до Москви мало б створити клімат того порозуміння.

N. N.

СЛІДАМИ ЦАРАТУ

(Національна політика большевиків)

Перед нами дуже цікавий журнал: „Просвещение национальностей" Общественно-политический и научно-политический ежемесячник. Орган Центрального Комитета работников просвещения СССР. Изд-во „Работник просвещения". Москва, 1930, чч. 1, 2.

У числі 2-му цього місячника знаходимо вельми знаменну статтю М. Ванне: „Російська мова в будівництві національних культур", автор якої дбайливо співає дитирамби російській мові: „Російська мова є рідна мова ленінізму, мова російського пролетаріяту, що об'єднав пролетаріят різних національностей у боротьбі проти капіталізму. З цього погляду російська мова є зброєю проти капіталізму, проти всіх та всіляких форм капіталістичного утиску, боротьби за диктатуру пролетаріяту, за знищення національних утисків (невже справді??) і т. д., і т. д. Закривати очі на цей бік важливости російської мови означало б відхід від революційної теорії й збочення в болото буржуазного націоналізму". Після такої деклямації та реклями Ванне наводить інформації про той похід проти „великої, могутньої" і т. д. (за Турґенєвим) російської мови, який подекуди провадять невгомонні націоналістичні інтеліґенти з кол „націоналів". „Клясові вороги" по національних районах виступають проти совєтської влади під прапором оборони „національної" культури взагалі. Вони свідомо перекручують пролетарське розуміння ролі російської мови по національних районах, силкуючись сіяти недовір'я серед працюючих мас різних національностей до нашої політики в ділянці культурного будівництва. Питання ролі російської мови перетворюють вони в прапор боротьби проти совєтської влади, грають на дрібнобуржуазних забобонах дрібнобуржуазного селянства, виставляючи себе справжніми оборонцями та борцями за „національну культуру" взагалі.

„Націоналістичні інтеліґенти протиставляють російську мову рідній мові, поширюючи брехню про те, ніби партія та совєтська влада намагаються заступити останню — першою. Дійсність іде повз ці брехливі твердження націоналістів — факти кажуть якраз протилежне".

Щодо фактів, то, справді, велику силу фактів, і саме таких, що свідчать про цілковите нехтування мовами національностей, подає, не порадившися з Ванне, Рахімбаєв у статті п. з. „Новий стан" у ч. 1 цього ж журналу. Рахімбаєв насвітлює невідрадний стан, чи навіть цілковитий брак освіти в рідній мові, якої позбавлений цілий ряд національностей. Щодо українців, Рахімбаєв обмежується інформаціями такого роду: „Ще на початку 1929 р. крайові партійні та совєтські органи й наркомпрос дали тверду директиву щодо переведення українізації серед українців Північного Кавказу. У серпні цього (цебто 1929) року в Ростові зібралася крайова нарада по українізації культурно-освітніх установ Північно-Кавказького краю. І що ж виявилося? Нарада констатувала, що „не вважаючи на наявність твердих директив... ряд округів не лише не приступив до фактичного переведення українізації, але навіть не має розроблених планів цієї праці, пояснювальна й аґітаційна праця між українським населенням щодо переведення культурно-освітніх установ на рідну мову (українську) не відбулась" і т. д.

Поруч з цим можна послатися ще на статтю Булатнікова: „Українізація на Північному Кавказі" (ч. 2), який дуже докладно розповідає історію цієї українізації. Ця справа свого часу була дуже докладно висвітлена на сторінках київського місячника „Життя і революція" в статті п. Шалі, передрукованій в ЛНВ у Львові. А з того часу минуло чотири роки і, як видно зі статті Булатнікова, справа українізації з місця ані руш.

Булатніков зазначає, що за переписом 1926 р. (до речі явно зфальшованим на користь москалів), українців на Північному Кавказі, виключаючи Кабарду, Осетію, Інґушетію — 34%. На Ставропільщині, Чорномор'ї, Терщині, Армавірщині та в Донецькій окрузі, — українців від 30% до 56%. В округах *Кубанській та* Донській українців понад дві третини цілого населення. І от, тим часом, як на Північному Кавказі на кожні 1598 осіб припадає одна школа, — на одну українську школу припадає аж 15 613 осіб українського населення! Далі Булатніков зазначує дезукраїнізаційні висліди шкільного року 1927/28. На початку грудня 1928 р. в Ростові відбулася крайова нарада у справі організації, яка привела до одного одинокого практичного наслідку: з початком 1929 р. крайовий відділ наросвіти в Ростові надіслав до округів трирічний план українізації шкіл по 37-ох лише районах Північного Кавказу, де живе 1.300.000 українського населення, отже менше половини загального числа української людности Північного Кавказу. Але округи ніякої відповіді на запитання ростовського центру в цій справі не дали.

У серпні 1929 року відбулася в Ростові нова нарада, про яку вже згадує Рахімбаєв. Булатніков подає про цю нараду ще кілька відомостей. Загальні висліди наради, як пише Булатніков, були **пригноблюючі.** У Сальській окрузі було намічено до українізації чотири райони. Але представник цієї округи на нараді зауважив: „Цього року ми, звичайно, завдання не виконаємо". У Донській окрузі (Ростов — Таганріг) українців — 89%, понад 500.000 осіб, але в Донському відділі наросвіти нема й не було ні одного робітника української національности. Не краще стоїть справа і на Кубані, де колись у відділі наросвіти був український шкільний робітник, але тепер його вже нема, бо посаду він, після „чистки", залишив. Представник Чорномор'я заявив, що населення не дає дітей до української школи тому, що не бачить перспектив для дітей, що ці школи покінчають: населення уважає, що, по скінченні початкової української школи, дитині далі вчитися нема де, бо всі школи вищих ступенів — російські. Висновки наради невтішні: нарада мусіла визнати, що ряд округ Північного Кавказу не лише не приступив до фактичного переведення українізації,

але навіть не має розроблених планів цієї праці, по районах і сільрадах. Булатніков з цього приводу висловлюється: „У перекладі на мову життя це означає, що справа українізації шкільної мережі на Північному Кавказі з місця не рушає, не зважаючи на ряд цілком ясних і виразних постанов і збоку місцевих, і збоку центральних керуючих організацій, це означає, що в новий 1929/30 шкільний рік ми вступимо з тою самою мережею (а може й меншою), що була й торік. Справа не рушає. Де ж причини? Чому ця справа ніяк не може стати на свої рейки і набути належного для свого розвитку темпа? Утворюється дурне становище, усі погоджуються, все вирішене, все вияснене, але ніхто нічого не робить. Де причини того, що найповажніша справа нашої національної політики обертається в якусь негідну гру? „Основна причина, безперечно, полягає в тім, що самі керівні крайові організації не ставляться поважно до справи переведення українізації на Північному Кавказі. Звідси вже випливає байдуже і просто неуважне ставлення до цієї справи окружних організацій. Все це можливе тому, що не видно, не відчувається, щоб питання українізації в діяльності й місцевих і крайових органів Північного Кавказу трактувалися як **велика політична справа**, якою вона є в суті речі".

Саме тому, що ця справа, як влучно зазначає Булатніков, є справою **великої політичної ваги**, її нема й не буде ані на Північному Кавказі, ані на Україні навіть, яку годують також самими лише розмовами, планами, проєктами українізації, а в ґрунті речі — поза українськими початковими та середніми школами, заснованими ще в рр. 1917 і 1929, силами вчителів та самого місцевого населення, та ще інститутів народньої освіти чи вчительських семінарій. Українізація Соловецьких островів та Наримського краю, за совєтської влади, є справою без порівняння більш реальною. Соловецькі табори „українізовані" на 75%, і коли б до складу СССР не входив Кавказ і Туркестан, то вони були б українізовані й на всі 100%.

Булатніков закінчує свою статтю такими висновками: „Справа українізації не може бути переведена людьми, що часто **не можуть** її перевести, а ще частіше — **не хочуть**. Треба нарешті сказати, що й для українізації на Північному Кавказі потрібні також національні українські кадри..." А поза тим Булатніков розкриває ще кілька фактів: виявляється, що „при 7.000.000 українського населення в РСФСР у наркомпросі від довшого часу бракувало робітника для справ цієї національности", й ще одне: з доповіді інспектора кубанських шкіл виявилося на крайовій нараді, що „питання про ліквідацію неписьменности в українській мові на Кубані не ставилося на порядок дня зовсім".

Оце так українізація! На Кубані не гірша, ніж на Україні, де большевики „ловчаться" неписьменних також „українізувати" в російській мові: зрештою в цьому є глибокий політичний розрахунок — не віддалювати від себе найтемніші, найвідсталіші елементи країни сепаратистичною українською мовою, а наближувати до себе за допомогою „общепонятної".

Давідов, у статті „Про проблему мов у освітній праці між національностями", уміщеній у ч. 1 рецензованого журналу, пише: „національності самі настирливо домагаються навчання російської мови, вимагають від школи, щоб вона навчила дітей добре володіти російською мовою. До цього їх примушують, насамперед, причини господарські й культурні. Найбагатша література, наукові праці — в російській мові, практичне господарське будівництво й політичне життя відбуваються в значній мірі на російській мові. Було б дивно замикати перед дитиною й дорослими приступ до скарбниць культури, було б дивно затримувати розвиток дитини, творити йому перешкоди".

За цією деклямацією Давідов подає факти щодо браку якоїсь іншої, крім російської (поза рідкими виїмками), школи підвищених типів в СССР: „Адже покищо (це покищо — тринадцять років тривання совєтського режиму, прим. ЛНВ) діти багатьох національностей можуть одержувати освіту лише на російській мові. У більшості наших республік на мові більшости цієї республіки не розвинена ані вища, ані професійна, ані навіть середня освіта".

До речі, у харківському „Більшовику", р. 1929, ч. 17-18, у статті Волкова про стан високих шкіл на Україні (наводимо за „Ост-Европа", 1930, січень) зустрічаємо такі признання: „Що торкається одначе так званої українізації вищих шкіл, то вона лише по педагогічних інститутах виказується добрими успіхами. По інших високих школах, зокрема, технічних, ці успіхи мінімальні". Отже, те, що зроблено в 1917-20 рр. силами самих українських фахових педагогічних сил, за української влади, — й ні кроку далі. І це при т. зв. надзвичайних темпах т. зв. соціялістичного будівництва.

Цілком окреме місце в часописі „Просвещение национальностей" посідають дитирамби й рекляма чудесних чи навіть чудотворних особливостей російської мови. Вже наведений Давідов пише з патосом Петера фон Струве або Вас. Шульгина: „Мовою пролетарської революції СССР є російська мова й передовсім під цим кутом зору належить розглядати питання про російську мову. Від часу жовтневої революції російська мова набула іншого, революційного значіння. Це — мова, якою написані твори Леніна, мова найновішої марксо-ленінської літератури... Вивчення російської мови повинно провадитися, як вивчення мови найбагатшої (???) культури, як мови пролетарської революції, мови, яку створює не лише російський народ, а ціла маса національностей, що заселюють СССР. Від часу жовтневої революції російська мова не належить виключно росіянам, а всім національностям".

Ще краще реклямує російську мову, точніше, ролю її в процесі колективізації, той самий Ванне, який пише: „Нам варто розглянути місце й ролю російської мови під зорним кутом сучасних темпів наступу соціялізму на капіталістичні елементи в нашій країні. Не підлягає жадному сумніву, що в цім соціялістичнім наступі роля російської мови набуває величезного значіння. По-перше, російська мова є найбільше по-

шириним „засобом людського спілкування" (В. Ленін) у маштабі цілого СССР, і це її значіння зростає, як по лінії господарського, так і по лінії культурного будівництва. По-друге, — роля російської мови визначається її значінням у справі засвоєння ленінізму національностями різного роду. Це, так би мовити, загальне значіння її для всіх національностей без виїмку. По-третє, — російська мова уявляє собою вищий рівень маркco-ленінської критики (до речі: стилістичний абсурд: мова уявляє вищий рівень Марксової критики! ЛНВ) й вищий рівень клясово-політичної культури. По-четверте, — російська мова є мовою вищої матеріяльної чи технічної культури, мовою засвоєння останніх досягнень західньо-европейської техніки. По-п'яте, — російська мова є головною мовою підготовки кадрів високої наукової кваліфікації. Такі марксівсько-ленінські установи, як Комуністична Академія, Інститут Червоної Професури й різного роду дослідні організації, провадять працю російською мовою. Ясна річ, що роля російської мови у підготовці наукових кадрів просто таки виїмкова. Крім того цей бік значіння російської мови зміцнюється завданням підготовки високої кваліфікації робітників промисловости та сільсько-господарської продукції. По-шосте, — особливого значіння набуває російська мова по лінії підготовки кадрів для найвідсталіших національностей для створення та вищих шкільних закладів з перспективою навчання в них рідною мовою". Шкода тільки, що нема, як видно з усього, саме цих перспектив навчання у вищих школах на Україні та Північному Кавказі цією самою рідною мовою. Крім того, й спеціяльно для Північного Кавказу, де увесь апарат російський, колективізація буде ідеальною зброєю для русифікації українського населення — противагою цьому процесові не зможе бути навіть українська школа, якої на Північному Кавказі майже нема, й що зрештою може зробити українська школа в російському оточенні? Адже не далі, як на процесі Союзу Визволення України зазначалося, що учні українських шкіл українську мову забувають.

У статті Г. Ульянова „Наболілі справи" знаходимо цікаві факти щодо одного актуального явища — масової дезерції молодих, інтеліґентних „інородческих" кадрів у табір російський. Ульянов пише: „Проблема культурної праці серед національностей є одною з найтяжчих. Тепер ми саме уперлися у брак кадрів культурних робітників та вчителів. Але от що дивне: такі скарги чути буквально з усіх закутків СССР. Візьміть жидів, поляків, українців, татар, мордву, кавказців і т. д. і т. д. Усюди чуєте скаргу: нема підготовлених працівників, нема кого послати учителем до сільської школи!" „В чім річ? Куди йдуть випещені совєтською владою молоді сили? Їх треба шукати на загальній праці — по міських культурних центрах. Ще на сесії ВЦВК у 1926 р. Луначарський у своїй доповіді зазначав: „Але от є втеча, себто стремління вихованої нами інтеліґенції виллятися геть за межі свого народу". Це явище широко розповсюджене серед молодих націоналів. Доки людина вчиться, користується стипендіями, то наче б то лаштується до праці серед (своєї) національности. Але скоро одержить диплом, дістане можливість улаштуватися в кращих культурних умовах, як зникає з національного обрію".

Коли ще навести цитовані Давідовим матеріяли обслідування шкіл інспекторами наркомосвіти РСФСР, в яких сказане м. ін., що „хитке, або **русифікаторське керівництво...** тримає масу під владою забобону, що лише російська мова може бути мовою культури, то лишається ще тільки висловити подяку Давідову за наведення ним постанов та документів царської доби щодо національної політики в школі. Поставлені поруч надрукованих в рецензованому часописі матеріялами, вони дають можливість переконатися, що поза зміною декорації та назвою (Росія на СССР), — все лишається незмінним.

Візьмемо хоч би цитату з Леніна, яку Давідов поставив, як мотто: „Жадної фіксації націоналізму пролетаріят підтримати не може. Навпаки, він підтримує все, що допомагає усуненню національних різниць, упадку національних окремішностей, все, що робить зв'язки між національностями щораз тіснішими, **все, що веде до злиття націй**" (Ленін, XIX) і поруч цього резолюція третьої Державної Думи з року 1907: „...Ми повинні конче і неухильно навчати інородців російської мови, щоб з кожним поколінням ця мова стала рідною й наша російська культура стала їх культурою". Або ще більше ленінська своїм стилем знаного графа Дімітрія Толстого, міністра народньої освіти, з року 1870: „Звичайно, завданням освіти всіх інородців, що живуть у межах нашої батьківщини, безперечно має бути обрусіння їх і **злиття з російським народом** (Сборник Мин. Нар. Просв.", 1870).

Мета, як бачимо, одна — і в Д. Толстого, царського міністра народньої освіти і в Державної Думи і в Леніна. Змінні тільки методи. Давні москалізатори були щиро одверті, а ці, сучасні, цією одвертістю не визначаються. І політика компартії, і створені нею життєві умови в СССР — все має бути наскрізь русифікаційне. Національностям кинуто з панського, чи пак цим разом з „пролетарського" столу — нижчу школу на рідній мові, й нічого фактично поза тим, хоч на папері існує чимало ніби національних республік.

Дуже надається до зіставлення ще дві заяви. Одна — сьомого з'їзду російського об'єднаного дворянства — ще 1911 року. „Школа державна, заявляло об'єднане дворянство, повинна бути російська, національно-патріотична. Адже Росія — конґльомерат різних національностей, так невже ж будемо стреміти свідомо до створення племінного сепаратизму, що проявляється у кожної народности? Нам, дворянам, належить сказати, що школа повинна бути російська і Росія для росіян".

Сталін, не такий одвертий, як „дворяни", поруч численних заяв про боротьбу з російським великодержавним шовінізмом, про права націй на незалежне державне існування (навіть). Кажучи, що „істота національного питання — це винайдення правильних відносин між пролетаріятом колишньої державної нації та селянством колишніх недержавних націй"

Проф. Др. Н. Полонська-Василенко

ПАЛІЙ І МАЗЕПА

В колізії гетьмана Івана Мазепи та полковника Білоцерківського Семена Палія знайшли своє завершення протиріччя городових „козаків" з „низовими", „старшини" з „рядовим козацтвом", „статечних" з „голотою", будівників та носіїв ідеї української державности з захисниками запорозької „вольности".

У вирі політичних та соціяльних подій, під гуркіт гармат, в заграваx пожеж, українська старшина будувала Українську Державу. З розбурханого повстанням народнього моря ще за Великого Богдана почала викристалізовуватися провідна верхівка, яка замість ідеалів запорозького „Низу", з його рівноправ'ям, та анархією, висувала ідеал міцної української держави европейського типу, з розгалуженими станами, з твердою владою, з фінансами, з правом, дбала про освіту, мистецтво. Ця провідна верхівка, в особах української старшини перетворювалася на привілейований стан, зосереджувала в руках і державну владу, й економічну міць, і культурні досягнення. З її лав виходили творці держави, автори конституцій, письменники, вчені, мистці, европейські освічені люди.

На цьому ґрунті почався розподіл козацької маси на дві групи. Широкі маси рядового козацтва залишалися в переконаннях низового козацтва; будування нової козацької, станової держави вони вважали за замах проти їх прав, їх волі. На свою старшину перенесли вони ненависть, яку раніше мали проти польської шляхти, й охоче блькувалися навіть з ворожими московськими силами, якщо від них сподівалися дістати допомогу проти старшини.

За таких умов, з 1687 року на чолі Лівобережної України став гетьман Іван Мазепа. Ніхто з українських гетьманів не тримав так довго булави, як Мазепа: протягом 22 років він був гетьманом, і за цей час відблиск його особи позначився на всіх галузях життя України. Людина широко освічена, европеєць в повному розумінні цього слова, Мазепа прагнув об'єднати Україну, зруйновану війнами та внутрішніми колотнечами, пригнічену московським та польським ярмом, і перетворити її на незалежну державу. Він не уявляв собі іншого державного устрою, ніж той, що був у Західній Европі. Йому був чужий „демократизм" запорозького низу, в якому виховався Брюховецький і низка інших діячів XVII ст. Мазепа прагнув перетворити Україну на державу з відповідальною провідною верствою, старшиною, але він прагнув творити державу не польського типу, чого бажала старшина, а випереджуючи її, ставив ідеалом державу з сильною владою.

Мазепа, естет, поет, меценат, взяв під особливу увагу мистецтво та освіту на Україні, і під час його правління культура України переживала „золоту добу". Піднесено було освіту, Києво-Могилянська Колегія перетворилася на Київську Академію, Україна вкрилася школами, в мистецтві творився особливий „Мазепинський" стиль в архітектурі, розквітали різьбарство, малярство, література. Під умілим проводом гетьмана Україна стала европейською культурною державою.

Проте час був не сприятливий для розвитку держави. Важка рука Петра I тяжила над Україною, і гетьман мусів виконувати його волю, вичікуючи відповідного часу, щоб звільнити Україну від московського ярма. А до того часу Україна брала участь у війнах Росії, не-

---

(„Просвещение национальностей", ч. 2, ст. 3) в ґрунті речі каже те саме, що й „ми дворяни". Різниця лише в тому, що большевики в обмеженій мірі допускають існування національної школи, яка в очах населення має бути тільки дискредитацією ідеї національної школи. А щодо „національно-патріотичного духу", то хто тепер може заперечити загострений „національно-патріотичний (офіційно — „комуністично-пролеарський") характер виховання в СССР?

(ЛНВ 1930. Кн. VII—VIII)

Програму дворянського з'їзду здійснював Сталін, тепер її узаконив Хрущов квітневою ухвалою Верховної Ради УССР, „відповідно до закону СССР".

Дворянство поновилося і особи в Кремлі змінилися, але імперська політика обрусіння — незмінна. Що спільного має вона з т. зв. „світовим комунізмом", з яким бореться „вільний світ"?

Редакція

сла важкі жертви людські та платила різні податки. Важкий тягар лежав на козацтві, на посполитих. На Україні ширилося незадоволення насамперед проти гетьмана, в якому бачили причину всього лиха. З перших днів гетьманування Мазепи не припинялися повстання проти нього, повстання придушував він військовою силою — і це збільшувало народнє незадоволення, яке виливалося в нових повстаннях та втечах людности з України. Рупором народніх настроїв було Запоріжжя, де ширилося незадоволення Мазепою. Це незадоволення поділяла значна частина старшин, яка не хотіла коритися самовладному гетьманові. Повстання Петрика проти Мазепи, підтримане Запоріжжям, безперечно мало зв'язки з певними колами старшин, і орієнтація на Крим, думка про звільнення від Москви за допомогою татар була властива деяким групам старшин.

Сучасником гетьмана Івана Мазепи був полковник Семен Палій. Діяльність його пов'язана з поновленням козацтва на Правобережній Україні. Зруйновані війнами, политі кров'ю своїх синів та ворогів, потоптані польськими, московськими, татарськими, турецькими військами, вилюднені, лежали пусткою Київщина, Поділля. Бахчисарайський мир року 1681 зафіксував перетворення на пустелю найкращих частин України — і пустка ця, наче могильний надгробок покрила землі, де протягом ста років лилася кров українського народу за волю. Голодні, здичавілі пси вили там, де колись лунали дівочі співи, дикі бур'яни вкрили родючі лани, де колись колосилася пшениця... Навіть назви сіл та хуторів зникли, бо не було кому пам'ятати їх...

Заходи польського уряду відродити Україну були марні. Не приваблювали населення урядові козацькі полки під проводом Куницького та Могили. Люди не вірили польським обіцянкам і не йшли. Тоді, року 1685, з ініціятиви нового польського короля Яна Собєського, сейм ухвалив поновити козацтво з усіма правами на території колишніх полків. Так відродилися Богуславський полк (з полковником Самійлом Івановичем-Самусем). Корсунський (з полковником Захаром Іскрою), Брацлавський (з полковником Андрієм Абазином) та Білоцерківський (з полковником Семеном Палієм). Почалося нечуване навіть для України своєю швидкістю залюднення території полків. Чутки про поновлення козацтва облетіли всю Україну. Люди йшли з усієї України. Країна відновлялась, будувалися села, поновлялося життя.

Серед полковників Правобережної України перше місце посів Семен Палій, полковник Білоцерківський. Ми мало знаємо про минуле Палія. Навіть питання про його батьківщину та прізвище викликали різні гіпотези. Народні леґенди огорнули серпанком його життя, і серед переказів важко виділити дійсні факти біографії реальної людини.

Довгий час йшла суперечка про місце народження Семена Палія між Правобережжям та Лівобережжям. Є. Руликовський писав, що Семен Палій походив із Паволочі і був підданим Конецпольських[1]). Д-р. М. Андрусяк підтримує версію п. Руликовського і припускає, що автор „певно мав якийсь документ, на якому опер своє оповідання", і наводить, як підтвердження, „Інформацію благородному Ласкові, київському стольникові" р. 1692, в якій згадується, що Палій „народився королівським підданим"[2]). В листах Мазепи царям московським та в літопису Грабянки згадується, що Палій походив з Борзни. На думку М. Андрусяка, це не протирічить правобережному походженню Палія: він міг перейти до Борзни з Паволочі й набути там маєток.

Походження Семена Палія з Борзни не викликає жадного сумніву. Року 1882 в журналі „Кієвская Старина" був надрукований, чомусь тільки в формі уривку, судовий акт з архіву Миколи Забіли з міст. Красний Колядин, Конотопського повіту: „року 1694 месяца ноевря 23 дня. По злеценню его милости п. Стеф. Петр. Забели, полковника Нежинского, на вряде нашем борзенском, передо мною Тарасом Тарасовичем Забелою, сотником борзенским, Петром Макаровичем, отаманом городовим, Кирилом Марковичем войтом, Савою Даниловичем бурмистром. Постановившеся очевисто Федор Филипович, его мил-ти п. Семена Палея рожоний брат, сполне з Тимошем Шевцем, жители наши борзенские, претендовали нам о том свою справу: иж яко будучи они в заводе и алтернации промежду собою вишпоменение Федор Филипович з оным Тимошем о той (друкарська помилка: треба читати не „той", а „гай". Н. П-В.) отчистий іх над речкою Соро-

кою стоячий"...[3]) М. Андрусяк бере під сумнів цей документ і пише з приводу його так: „М. Костомаров (Собр. сочин. Ист. мон., кн. VI., т. XVI., ст. 495), який мабуть бачив сей документ у цілості, пише, що брат Палія Федір володів спадковою землею біля Борзни. Одначе се твердження Костомарова про спадкову землю слід перевірити, коли якому дослідникові попадає сей акт у цілості"[4]). Цей документ — лист Степана фон Носа, в якому приведена повністю копія судового акту, був у моїй збірці документів, і я таким чином мала можливість перевірити „твердження Костомарова про спадкову землю Палія в Борзні". Виправляючи друкарську помилку („той" на „гай"), уточнюємо, про що саме говориться в судовому акті: про „отчистий гай над річкою Сорокою, яким володів брат полковника Семена Палія, Федір Филипович, житель борзенський. Те, що гай був „отчистий", свідчить, що брати Федір та Семен Филиповичі не прийшли до Борзни з Паволочі.

Цей судовий акт дуже цінний не лише тим, що встановлює, на мою думку, переконливо, що Семен Палій походив з Борзни, де був і „гай" спадковий. Він встановлює прізвище Палія: брата його називають лише „Филипович". Цей документ вияснює, з якої соціяльної верстви вийшов Семен Палій. Судовий акт називає брата Палія Федора „житель борзенський". Так називали переважно міщан і тому можна припускати, що взагалі родина, з якої вийшов Палій, була міщанська.

В зв'язку з походженням Палія дослідники висловлювали різні гипотези: Філарет Гумилевський писав, що він народився в с. Пухівці, на Чернігівщині. На жаль, автор не наводить, на яких підставах він це пише.

В історичній літературі часто зустрічається твердження, що родове прозвище Палія було Гурко. Походить ця думка від кінця XVIII ст. Року 1775 парох Андріївської церкви в Києві Іван Гурковський покликувався, що він є нащадок Павла Палія, брата Семена Палія, які обидва мали прізвище Гурко. Цей брат Семена Павло мешкав у Батурині, де мав власний будинок. Вся ця версія мало правдоподібна. В XVIII ст. часто люди вишукували собі леґендарних предків. Ніде жадний документ не говорив про існування брата „Палія Павла". Судовий акт, цитований вище, доводить, що назвисько „Палій" належало лише Семенові, а якщо так — брат його Павло мав би називатися „Филипович", як називався Федір, а не Палій. В синодику, якого бачив А. Петрушевич, не згадується зовсім Павло. Приймаючи судовий акт, ми мусимо відкинути версію о. Гурковського щодо прізвища Семена Палія і визнати, що прізвища „Гурко" він не мав. В зв'язку з тим втрачає ґрунт і версія про Батуринське, якщо не походження, то в усякому разі земле-володіння Палія: все це базується на недоведеному, необґрунтованому твердженні Гурковського. Можливо, що він походив дійсно від Павла Гурка з Батурина, але довести, що цей Павло був братом Семена Филиповича-Палія він не спромігся[5]).

Біографія Семена Палія за його молодих років не певна. Дехто з дослідників припускає, що він здобув непогану освіту, навіть учився в Київській Колеґії. Збереглися автографи Семена Палія: письмо чітке, певне, як у людини, що звикла писати. На це звернув увагу В. Антонович[6]). Навпаки, М. Возняк, а за ним М. Андрусяк вважають Семена Палія за людину мало освічену, вони звертають увагу на те, що Палій писав погано польською мовою[7]). Це можна пояснити лівобережним походженням Палія: оскільки польська мова була обов'язкова для людини, що вчилася в школі на Правобережжі, остільки ж вона не була обов'язкова для людини з Лівобережжя.

Є відомості, що Семен Палій був звичайним реєстровим козаком у Ніженському полку; мав родину, овдовів і після шлюбу доньки з Антоном Танським (майбутнім полковником київським), року 1677 пішов на Запоріжжя. Він був уже досить літній козак: йому було коло 35-40 років[8]).

На Запоріжжі Семен Палій відзначився військовими подвигами та адміністративним хистом. Його діяльність на Запоріжжі овіяна теж леґендами; там він дістав назвисько „Палій", як каже леґенда — за те, що „чорта спалив". Слава його лунала на Запоріжжі, на Україні. З воєнним загоном Палій вступив на службу польського короля Яна Собєського, воював проти турків, можливо, що року 1683 брав участь у боротьбі проти турків під Віднем.

Року 1683 Палій з'являється на Правобережній Україні; він, здається, не налагодив добрих

відносин із Могилою, і знову подався на Запоріжжя. Він згадується року 1684 на Запоріжжі вже як полковник, що користувався там пошаною та популярністю: його просили бути кошовим отаманом, але він відмовився.

Року 1685 Палій дістав територію Білоцерківського полку. Він прийшов із своїм „охочим" полком і оселився на Хвастовщині. Місто Хвастів (Фастов) стало резиденцією Палія та осередком адміністрації. Він сам пізніше казав, що знайшов Хвастовщину цілком спустошену й залюднив її. До Палія люди йшли з найбільшою охотою; його популярності сприяла й військова слава: ні турки, ні татари не наважувалися нападати на володіння Палія. Переселенці йшли з київського Полісся, Поділля, Волині, Галичини, з Лівобережної України, з Молдавії, Польщі. Року 1688 Палій став фактичним володарем величезної, добре залюдненої території, яка виходила за межі Білоцерківського полку — то була вся Правобережна Україна від Полісся до „дикого поля", за винятком узбережжя Дніпра. Це була територія полків Білоцерківського (включаючи замок Білоцерківський), Корсунського, Канівського, Черкаського, Чигиринського, Уманського. На цій території Палій мав необмежену владу, і вся ця країна іменувалася його іменем — „Паліївщина". До нього йшли козаки, посполиті, як ішли на Запоріжжя, і він нікого не видавав панам. На території, підвладній Палієві, селяни звільнялися від повинности панам (винятком були деякі повинності на користь козацької старшини та православних монастирів). Палій допомагав українському селянству в боротьбі проти панів, посилав загони козаків на Полісся та Волинь, виганяв шляхту з її маєтків і звільняв селян. Популярність Палія ширилася на всю Україну, а разом з тим зростала ненависть проти польської шляхти. Року 1688 шляхта Київського воєводства скаржилася великому коронному гетьманові Яблоновському на Палія. Шляхта висловлювала побоювання, щоб „непритушена іскра колинебудь, за давнім звичаєм, не спричинилася до великої пожежі". Скарги на Палія подавалися щороку. Шляхта переходила до активної боротьби: робила збройні напади, грабувала, вбивала селян та козаків. Взаємини між Палієм та польською шляхтою набували характеру перманентної боротьби.

Паліївщина, її зростання, економічний розвиток країни під проводом Палія — викликали заздрощі у поляків. Палій користувався тут необмеженою владою, і сучасники називали його „удельним князем". Слава Палія ширилася по всій Україні. На Запоріжжі називали його як бажаного гетьмана. В Німеччині знали його ім'я, як прославленого переможця татар та турків[9]).

Палій прагнув залюднити Правобережну Україну, звільнити її з-під польської влади і об'єднати з Лівобережною Україною. Це робило з Палія небезпечного ворога Польщі.

Року 1689 Семен Палій напав на м. Немирів, де перебував наказний гетьман Гришко; напад був невдалий, і Палія захопили і ув'язнили в м. Підкамені. У в'язниці Палій пробув з осени 1689 до весни 1690 року. Обставини перебування Палія у в'язниці, і головно, звільнення його викликало низку різних версій.

Стара традиційна версія, яка веде початок від літописів Грабянки та Величка, передає, що Палія звільнили козаки своєю силою та хитрощами. Д-р М. Андрусяк надрукував низку дуже цікавих документів з архіву Оссолинських, листів різних осіб та короля Яна Собєського, які зовсім у новому світлі малюють справу: король виявив велику увагу до Палія, підтримував у ньому надію на звільнення і нарешті дав наказ про звільнення. Цікаве те, що в моїй збірці матеріялів були копії справи Моск. Архіву Мін. Юстиції — з листів Семена Палія до київського воєводи, боярина князя М. Ромодановського, від 16 квітня 1690 р. та зізнання козака Корнія, який привіз ці листи. У свідченнях козака та в листі Палія оповідається про те, як козаки звільнили Палія, і як негайно по звільненні він надіслав цього листа воєводі. Виникає питання: як примирити лист короля про наказ звільнити Палія з оповіданням про звільнення Палія козаками? Розв'язати це протиріччя можна буде лише тоді, коли знайдуться нові, докладніші матеріяли. Тепер комбінуючи заяву самого Палія про те, як його звільнили козаки з королівським листом, можна зробити припущення, що лист написаний тоді, коли Палій був уже звільнений, з метою задобрити козаків (лист 30.IV). Проти концепції звільнення Палія з ласки короля говорить згаданий вище лист Палія до воєводи Ромода-

новського: Палій просить допомогти йому військом проти польського наступу, який готується, „бо вже полки й корогви польськиї на мене скупляются и сближуются". Вся поведінка Палія після звільнення протирічить тому, що його звільнив король: він іще з більшою енергією повів боротьбу проти польського панування на Україні, що викликало року 1694 замах на його життя: проте загін козаків Щуровського, який мав забити Палія, забив Щуровського і приєднався до Палія.

Після звільнення Палій головну увагу приділив здійсненню головного завдання своєї діяльности — об'єднанню Правобережної України з Лівобережною і на цьому ґрунті він зустрівся з гетьманом Мазепою. Володарі Правобережної та Лівобережної України, видатні діячі України, палкі патріоти її, обидва вони, і Палій і Мазепа, прагнули однакової мети — об'єднання України, але не змогли об'єднати свої сили й спрямувати їх на здійснення спільної мети.

Палій ще з 1688 року почав звертатися до гетьмана Мазепи з пропозиціями об'єднати Правобережну Україну з Лівобережною. Проте російський уряд, зв'язаний війною проти Туреччини та „вічним миром" з Польщею, відхилив ці пропозиції і замість того пропонував Палієві перейти з частиною козаків на Запоріжжя, а звідти непомітно — на Лівобережну Україну. Така компромісова розв'язка складного питання не задовольнила Палія. Протягом кількох років він поновлював домагання об'єднати Україну і дістав ту саму відповідь. Проте, не власного порятунку шукав Палій, і перспектива стати „охотним" полковником не приваблювала його: він домагався приєднання Білоцерківщини, і року 1694 писав, що „на згубное имя людей оставити здается быти встидно и грешно", та й люди „от него рознитиси и польской власти приняти на себе не хочуть".

Переговори Палія з Мазепою не посували справи: Москва рішуче відмовлялася приєднати Правобережжя. Не міг психологічно бажати цього й Мазепа. Надто різні були світоглядами, методами Палій та Мазепа, і демократизм Палія, винесений із Запоріжжя, не міг викликати співчуття у Мазепи, який прагнув до західньоевропейського абсолютизму, тоді як Палій переніс на Правобережжя ідеали Запоріжжя. Проте переговори Палія з Мазепою, не посуваючи справи об'єднання України, проходили безслідно: Палій відчував безнадійність становища й енергійно згуртовував сили на Правобережній Україні для боротьби проти Речі Посполитої. Він шукає й знаходить зв'язки з українським міщанством, зміцнює зв'язки з православним духовенством, православною шляхтою (репрезентантом її був Данило Братковський) Палій мав зв'язки в колах польських та литовських маґнатів, як князі Любомирські, гетьман литовський Сопєга, мінський воєвода Кріштов Завіша тощо. Не випадково на початку війни з Швецією дехто з польських маґнатів висунув концепцію боротьби проти Москви, в союзі з Швецією, Туреччиною та козаками, але про це виникло питання пізніш, року 1702. Тепер, в другій половині 1690-х років, Палій зміцнював свої позиції, поширив владу на київське Полісся, і рішуче заявляв, що битиметься з польськими військами як з ворогами, якщо вони зроблять найменшу кривду населенню.

Польська шляхта з свого боку переходила до наступу. На шляхетських сеймиках ставилося року 1696 питання про знищення козацтва. Карловицький мир із Туреччиною року 1699 повертав Польщі Поділля; козаки не були потрібні для Польщі, як військова сила. Навпаки, вони перешкоджали посуненню шляхти на Брацлавщину, Київщину. Того ж 1699 року сейм ухвалив ліквідувати козацтво; козаки мали повертатися до панів. Козацтво опинилося поза законом. Коли до правобережних полків приїхали посли від гетьмана Яблоновського з наказом розпустити полки, вони відмовилися виконати наказ, а Палій відповів: „Я оселився у вільній Україні, і Речі Посполитій нема діла до цього краю: тільки я, як справжній козак і вождь козацького народу маю право порядкувати тут". Збройні польські сили проти повстанців зазнали поразки коло Хвастова. Палій почав гуртувати сили для боротьби. Повстання охопило всю Правобережну Україну: Поділля, Київщина об'єдналися для спільної боротьби проти польського панування. Селяни масами йшли до війська. Величезні загони повстанців приєднувалися з Лівобережної України та Запоріжжя. На чолі повстання спочатку став полковник Самусь. Палій залишився в тіні, гуртуючи сили. Піднесення повстанців, щи-

рокий простір, охоплений повстанням (лише Волинь не була втягнута в повстання), нагадували Хмельниччину. Шляхта в паніці тікала. Після довготривалої облоги Палій взяв Білоцерківський замок. Це було кульмінаційним моментом повстання. Палій став єдиним, визначним вождем повстання.

Палій стояв перед завершенням своїх прагнень. Правобережна Україна, звільнена від польського панування, чекала на об'єднання з Лівобережною Україною. Палій знову звернувся до гетьмана Мазепи з проханням військової допомоги й пропозицією об'єднати Україну. Проте час для об'єднання був невдалий. Повстання на Правобережній Україні з самого початку лякало Мазепу тим, що воно захоплювало і Запоріжжя, і Лівобережне селянство, і козацтво, яке тікало. Почалися повстання в Переяславському полку, на Запоріжжі. Гетьман Мазепа писав, що „не так страшны они, запорижцы, понеже малое их собрание, ... как то зело разсуждати надобно, что чуть не вся Україна тем же запорожским духом дышет". Козаки та селяни тікали до Палія. Складна коньюнктура російсько-шведської війни, в якій союзником Петра був король польський Авґуст П., ставила перед Мазепою непереборні труднощі. Палій просив допомоги і пропонував об'єднати Україну. Авґуст II. вимагав від Росії допомоги проти повстанців — і з наказу Петра в липні 1704 року гетьман Мазепа з українськими полками перейшов кордон Київського воєводства. Палій та його козаки вважали, що Мазепа прийшов на допомогу їм. Наприкінці липня Мазепа заарештував Палія й вислав до Москви, звідки його заслано до Томська.

На цьому закінчилася роля Семена Палія як політичного діяча, але не закінчилася справа, якій він віддав стільки сил. Ще довгий час на Правобережній Україні не припинялися повстання проти польської шляхти. Здійснилося прагнення Палія: Мазепа весь час не виводив військ із Правобережної України й фактично здійснював об'єднання України в значній її частині.

Катастрофа 1708-1709 років змінила всі пляни, всю долю України. У боротьбі за вільну, незалежну Україну Мазепа не знайшов повної підтримки. Коли на Полтавському полі вирішувалося питання — чи буде існувати вільна, незалежна Україна, навіть не все козацтво і Запоріжжя було одностайне. Державні пляни Мазепи залишилися нездійсненими.

Мазепа. **А хто ж**

Руйнує все і нівечить? Отчизни
Горливії і вірнії сини,
Петру царю сами у всім голдують,
І продають за гроші рідний край!
Оспалість, розбрат, зрада тут, а там
І буйнес й невпоране свавілля.
Нарід глухий... А, коли б знала ти,
Як кидаюсь я лисом на всі боки,
Як міряю гадками кожен крок,
І як мовчу, коли кипить у серці
Живицею вся кров, щоб думка та,
Яку й собі самому серед ночі
Не вимовлю, — зорею розцвіла
І шлях новий...

(„Іван Мазепа" Людмила Старицька-Черняхівська)

В цей трагічний момент російський уряд використав авторитет Семена Палія: повернутий із сибірського заслання, старий не тільки літами, як духом, хворий, морально розбитий пережитими катастрофами та засланням, Палій не давав собі ради в тому, що робилося на його очах — і маєстатична фіґура його на коні, як тінь минулого — височила в рядах російського війська.

Мазепа не пережив катастрофи. Палій не на багато пережив його, (він помер року 1710), але останні роки його життя були вже політичною смертю. Він не грав жадної ролі, як політичний або громадський діяч. Володар Правобережної України, імени якого боялися турки і Річ Посполита, якого вважали суперником Мазепи — Палій задовольнявся тим, що реєстрував збитки худоби під час війни.

---

1) Slownik Geograficzny.

2) М. Андрусяк. Мазепа і Правобережжя, ст. 81, прим. 16.

3) Киевск. Старина, 1882, I, ст. 609-610.

4) М. Андрусяк. Мазепа і Правобережжя, ст. 82, прим.

5) М. Андрусяк. Мазепа і Правобережжя, ст. 82-83, прим.

6) Архив Юго-Западной России, т. II., част. III., Передмова В. Антонович.

7) М. Андрусяк. Мазепа і Правобережжя, ст. 84.

8) Припускаючи, що Палій мав року 1677 коло 40 років, треба віднести рік народження його на 1637-1640 роки, себто що Палій був ровесник Мазепи, який народився коло 1639 року.

9) Б. Крупницький. Зап. Чина св. Вас. Вел., т. IV., ст. 1-2 (окр. відб.).

Іван Безуглов

ДОНСЬКЕ КОЗАЦТВО

(Закінчення)

Боротьба козацтва з російськими імперіялістами в 1917-20 рр.

Після революції 1917 р. козаки усіх Військ, без будь-якої змови, відразу відновили у себе свою історичну форму правління, тобто Військові Круги і Раду. В усіх козачих Військах наказних отаманів відставлено, а натомість вибрано своїх, козачих отаманів.

На початку квітня 1917 р., у Петрограді зібрався Загальнокозачий з'їзд, на якому ухвалено було утворити Козачий Союз для координації дій усіх 12-ти козачих Військ. На Дону, найстарішому козачому Війську, зібрався Великий Військовий Круг (парлямент), який вибрав Донським Отаманом ген. Калєдіна. Скориставшися слабістю Тимчасового Уряду Росії, в липні м-ці, у Петрограді, большевики зі зброєю в руках виступили, щоб захопити владу. Петроградський гарнізон вони вже розагітували і уряд міг опертися лише на козачі частини. Козачий Союз дав наказ першому, четвертому і чотирнадцятому полкам Донських козаків здушити повстання. І це вони зробили дуже швидко. Вбиті у цій операції козаки були першими жертвами російського комунізму.

Пізніше, на московській нараді, після ген. Корнілова виступив з козачою декларацією і ген. Калєдін, в якій закликав країну припинити анархію і довести війну до кінця. Це звернення не дістало відгуку і ген. Корнілов, за згодою з урядом розпочав збройний наступ, який через провокацію А. Керенського скінчився невдачею. Тимчасовий Уряд обвинуватив ген. Корнілова у змові, а ген. Калєдіна — у співучасті. Ген. Корнілова було заарештовано, а ген. Калєдінові наказано з'явитися на суд до Петербургу. На Військовому Крузі ген. Калєдін дав своїм вибранцям вичерпні пояснення, заявивши, що має їхати до Петрограду. Круг заборонив Отаманові залишити Військо і повідомив уряд, що Отамана будуть судити самі козаки, які його вибирали, і що на Дону з непам'ятних часів існує суворий закон: з Дону видачі нема! Між тим уряд Керенського мобілізував проти Дону Московський і Казанський військові округи, але в останній момент зрозумів, що розпочав ризиковну гру і вислав на Дін міністра Скобєлєва з вибаченнями.

В кінці жовтня почалося друге повстання большевиків у Петрограді. Уряд, крім юнкерів і жіночого батальйону, захисників не мав і звернувся до ген. П. Краснова, начальника козачої дивізії, який стояв недалеко столиці, з проханням спасти російський Тимчасовий Уряд. До козаків, що почали займати околиці Петрограду, прибув і Керенський, але потім він несподівано зник. Це стало відомо козакам, які зрозуміли, що кров лити нема за що. Почалися переговори з Троцьким і ген. Краснов уклав з большевиками угоду, за якою большевики зобов'язалися дати козакам вагони для повороту на Дін зі зброєю в руках.

Фронту в цей час вже не було і козачі полки усіх Військ потягнулися через всю Росію додому. В дорозі їх пробували обеззброїти, вимагали видати офіцерів, але на честь козаків треба сказати, що своїх офіцерів козаки видавали дуже рідко, бо козачий офіцер був кровно пов'язаний з козачою масою і ворожнечі до нього бути не могло.

Козаки, що поверталися по трьохлітній війні на Дін, спокійно роз'їздилися по домах і не зважали на заклик отамана допомогти відбити большевицьку навалу. Були втомлені, та й большевицька пропаґанда подіяла, бо запевняла козаків, що совєтська влада йде тільки проти поміщиків і буржуїв, а не проти трудового народу, яким були козаки. У безвихідді ген Калєдін наказав формувати партизанські загони з козаків-добровольців; на його заклик відгукнулися лише офіцери, кадети, гімназисти, взагалі козача інтеліґенція. Ці загони й стримували натиск большевицьких військ, які складалися, головно, з решток мобілізованих солдатів Московської і Казанської військових округ. Понад три місяці ці загони успішно відбивали спроби русских захопити владу на Дону. Але знайшлися прихильники большевиків і серед козаків і в січні 1918 р. в станиці Каменській організовано було Козачий військово-

революційний комітет, на чолі з військовим старшиною Голубовим, вахмістром Подтьолковим і хорунжим Кривошликовим. Ці три „главковерхи" прибули до Новочеркаську на Військовий Круг і вимагали, щоб їм передати владу на Дону. Військовий Круг заявив їм, що влада є в руках вибранців Війська і передано її буде тому, кому вкаже нарід. Отаман ген. Калєдін, не бажаючи братовбивчої війни та не маючи виходу, скінчив самогубством і на його місце вибрано ген. Назарова. За кілька днів Голубов і Подтьолков, на чолі двох козачих полків, пішли в наступ.

Козацтво вирішило усі партизанські загони з'єднати в один загін, з яким похідний отаман ген. Попов виступить у Сальські степи, де буде очікувати весни: всі були певні того, що за три місяці большевицького панування козаки не витримають і повстануть. Отаман Назаров відмовився залишити столицю Дону і його розстріляли большевицькі банди, що прорвалися до міста.

Одночасно залишила Ростов і Добровольча армія, зформована генералом Алєксєєвим і Корніловим, з дозволу ген. Калєдіна і на кошти Донського Війська. Вона (в кількості 2 тис. чол.) направилася на Кубань. Зв'язок з Кубаню в той час вже було перервано і, як пізніше вияснилося, Кубанський уряд, з загоном понад 2 тисячі кубанців, залишив Катеринодар і відійшов за Кубань. Зайнявши Ростов і Новочеркаськ, большевики за півтора місяця розстріляли понад 5 тисяч офіцерів, які лишилися і не побажали вступити у Добровольчу армію. В Ростові вони скликали з'їзд, на якому 9 квітня 1918 р. проголошено Донську Совєтську республіку, на чолі з вахмістром Подтьолковим. Передбачення козаків, які відійшли в Сальські степи з похідним отаманом ген. Поповим, — виправдалися, бо вже 6-го квітня козаки станиць Суворської, Баклановської і Єрмаковської повстали і вислали післанців-козаків з проханням про допомогу. Діставши очікувану вістку, ген. Попов, вдаривши рішучо, розірвав фронт совєтських військ, що оточили були з усіх боків, і прибув в район повстанців, де об'єднав усю боротьбу. З цього дня почалася регулярна війна козаків Дону з русскими. 8-го квітня, на півдні Дону, повстало багато станиць і несподіваною атакою повстанці захопили Новочеркаськ, хоч утримати його не змогли і відступили.

Занепокоєні правителі Донської совєтської республіки, зібравши невеликий загін, вирушили на північ Дону, щоб мобілізувати козаків на захист совєтської влади. Але було вже пізно, увесь Дін охопило повстання. Загін Подтьолкова було оточено, взято в полон і, за наказом військово-польового суду, повішено усіх без вийнятку, як зрадників Дону.

25 квітня Новочеркаськ і Ростов було взято. Зібрався Круг Спасіння Дону, який вибрав Донським отаманом ген. П. Краснова, проголосив Всевелике Військо Донське самостійною державою, заснованою на засадах народоправства. Затверджено було конституцію Донської держави, утворено уряд; крім армії, що боролася на фронті і начислювала понад 60 тисяч вояків, створено регулярну армію з козаків-призовників 20 і 21 року в кількості 35 тисяч.

Впродовж двох років велася боротьба козацтва і її було б безумовно виграно, якби козаки не дали притулку на своїй території русским, що утікали до козаків, шукаючи порятунку від своїх-же „єдинокровних" русских. Після смерти ген. Алєксєєва і загибелі сибірського козака, ген. Корнілова, під Катеринодаром, — Добровольчу армію очолив ген. Денікін, довкола якого зібралися його однодумці, російські генерали і політичні діячі, які своїми інтригами вносили заколот серед козацтва, що спливало кров'ю. Гаслом цих реакціонерів, що втратили свою батьківщину і знайшли пристановище на козачих землях, було — „єдіная і нєдєлімая Россія". В 1918 р. ген. Краснов рішуче відкидав всі спроби ген. Денікіна підкорити собі Донську армію, але на Кубані, складними інтригами йому пощастило стати господарем ситуації. Сприяв цьому й кубанський отаман, ген. Філімонов, який потайки увійшов у цілковиту підлеглість ген. Денікінові. Добровольча армія в найкращий свій період мала не більше 10 тисяч бійців, бо поповнень добровольцями не було; але Денікін знайшов вихід із становища в тому, що проголосив усіх кубанців і терців — добровольцями і, таким чином, його армія нараховувала понад 100 тисяч, що ними він вихвалявся перед англійцями і французами. Щоб зламати опір ген. Краснова, Денікін інтригами поставив його в

таку ситуацію, що він змушений був залишити отаманський пост і виїхати закордон. Отаманом Донської держави вибрано було ген. Богаєвського, прибічника Денікіна і його політики. Проте й Богаєвський не міг допустити втручання Денікіна у внутрішні справи Донської держави, бо знав настрої Військового Кругу і козаків на фронті.

Маючи по своїм боці кубанського отамана Філімонова, Денікін вважав Кубанську республіку своєю „вотчиною" й без відома Кубанської Ради почав війну з Грузією і Горською республікою. Кубанці й терці неохоче виконували бойові накази Денікіна, скеровані проти грузинів і горців, але вдіяти нічого не могли, бо їхні отамани незаперечно корилися Денікінові. Донські козаки звільнили від совєтів більшу частину Воронізької і Саратовської губерній, а кубанські козаки — Чорноморську і Ставропільську губернії. Всі ці території передавалося Денікінові, який надсилав туди своїх чиновників, поліцію і військо. Під покровительством цієї нової адміністрації, поміщики, які поверталися на свої маєтки, творили беззаконня і безчинства, а це озлоблювало проти антибольшевицьких борців — настроєне також проти большевиків селянство і всупереч всьому — штовхало його до большевиків. Щоб здушувати повстання в цих губерніях — знімалося козачі дивізії з фронту, ослаблюючи його. Козаки бачили усі ці беззаконня, доповідали про те своєму начальству, але все лишалося по старому. Було ясно, що з таким союзником, як Денікін, боротьбу буде неминуче програно. З кубанцями у Денікіна також попсувалися взаємини так, що він змушений був перевести свій штаб до Таганрогу, на що донці дали згоду лише по довгих суперечках на Військовому Крузі.

Як донці, так і кубанці вислали свої делегації до Парижу на мирову конференцію, для захисту своїх інтересів. Там, в Парижі, кубанці зійшлися з представниками Горської республіки і в наслідок тих розмов виник проєкт мирового договору Кубані з горцями. Після повернення до Катеринодару всю кубанську делегацію заарештовано і вислано закордон, а священика Калабухова повішено в Катеринодарі, як „зрадника батьківщини" (?). Ця безглузда і дика страта переповнила чашу терпіння кубанських козаків на фронті і вони масово почали покидати фронт, повертаючись на Кубань. Після їхнього відходу Добровольча армія зменшилася до 5-6 тисяч чоловіка, отже її вже й армією не можна було назвати. Жадні погрози й накази не допомагали, а донці самі не в силі були здержати натиск чотирьох совєтських армій, які вже були не красногвардійською бандою, а регулярною армією, де було 59 тисяч царських офіцерів і понад 300 генералів генерального штабу. Офіцери пішли до большевиків, які прагнули відновити кол. Російську імперію. Козацтво програло боротьбу тільки тому, що козаки дали притулок на своїй території русским утікачам, які не мали жадної політичної програми і своїм поступуванням у завойованих губерніях показали себе, як прихильники реакції. У своїй пропаганді проти козаків, большевики робили наголос на те, що козаки допомагають реакціонерам відновлювати царську владу і тому вважали козачий фронт найнебезпечнішим.

Козачий фронт почав швидко котитися на південь, не зважаючи на героїзм, який донці виявляли, захищаючи свою територію. 5-го січня 1919 року, в Катеринодарі, зібрався Великий Круг Дону, Кубані й Тереку і виніс постанову про те, що бере на себе всю владу трьох державних одиниць. Денікін, переконавшись, що становище безнадійне, виїхав закордон, а замість себе призначив ген. Врангеля, який з рештками Добровольчої армії переправився в Крим. При евакуації з Новоросійська до Криму добровольці забрали за собою всі морські пароплави з усім майном, залишивши напризволяще 50-тисячну Донську армію, яка підходила до Новоросійська і там мусіла капітулювати перед большевиками. Кубанська армія і 15-титисячний 4-ий Донський корпус відступали до Туапсе. Опинившися на узбережжі без провіянту, (бо Врангель з Криму відмовився постачати козаків), козача армія, дійшовши до Адлера, мусіла також капітулювати. Лише випадково пощастило перетранспортуватися половині Донського корпусу і біля 10 тисяч кубанців. Решта — понад 60 тисяч козаків — здалися большевикам.

В Криму становище Врангеля було безнадійне і з добровольцями він ніколи не спромігся б вийти з Криму, якби не 25 тисяч козаків, що прибули з Адлеру й Грузії. Ненависть ко-

заків до большевиків була такою великою, що, попавши на фронт, вони прорвали його і за три дні вже дійшли були до Мелітополя. Впродовж 7-ми місяців козаки вели уперту боротьбу з большевиками, обороняючись і розбиваючи нові й нові большевицькі частини, що їх висилали з Росії. В той час поляки, воюючи з большевиками, громили їх так, що совєти нарешті змушені були укласти з ними мир, після чого відразу перекинули проти Врангеля понад 100 тисячну армію з польського фронту. Було ясно, що боротьбу з большевиками програно. Хоч на фронті нараховувалося близько 35 тисяч вояків, — на пароплавах було понад 100 тисяч русских, що ухилялися від фронту, тобто в шість разів більше в запіллі, ніж на фронті.

Донців і кубанців вивезено на острів Лемнос, де на голодному приділі, під відкритим небом вони промучилися більше року, поки не почали перевозити їх до Сербії, Болгарії і Чехословаччини. На „протекцію" русских, козаків у Болгарії надсилали на працю до вугільних копалень, в Сербії — на будівництво шляхів. Русскі ж посідали місця урядників, поліціянтів, але не робітників. На тяжку працю призначалося лише козаків.

Совєтська влада, окупувавши козачі землі, насамперед проголосила ліквідацію Донської Совєтської республіки, бо вважала усе козацтво своїми ворогами і не довіряла йому. Козачих офіцерів масово розстрілювано, а решту вислано на Соловки; козачу інтелігенцію також знищено, а десятки тисяч козаків заслано до концтаборів, де більшість їх загинула. Лише небагатьом з фальшивими документами пощастило врятуватися, виїхавши до Туркестану або Закавказзя. Козацтво було обезголовлено; того й прагнули большевики. Пізніше, протягом багатьох років, з козацького середовища совєти вибирали найактивніших і по страшних в'язничних тортурах засилали їх або розстрілювали.

Проте, ні страшний терор, ані насильства, що їх творили совєти протягом 20 років, — не зламали козачого вільнолюбного духу. В 1941 і 42 рр., під час другої світової війни, козаки тисячами переходили на сторону німців не з симпатій до них, а щоб продовжувати боротьбу проти русского комунізму й імперіялізму. На кінець війни в козачих частинах було понад 250 тисяч вояків, які показали себе безкомпромісовими борцями проти найстрашнішого світового зла — комунізму.

Після капітуляції Німеччини, козакам судилося пережити ще одну страшну трагедію в Граці і Лієнці, де англійці видали большевикам на катування 80% козачих бійців.

Козаки, що є тепер на Заході, як і козаки в СССР, не зважаючи на криваві жертви, понесені в останній війні, твердо вірять у світле майбутнє Козачого народу і в те, що спільно з іншими поневоленими большевицькою Москвою народами повернуть собі свободу і незалежність.

Е. М.

ЕВГЕН ЧИКАЛЕНКО

(До 30-ліття смерти)

Є люде, що в їх смерть трудно повірити і свідомість не може погодитися з фактом, що вони померли, що їх вже фізично **немає.**

Давно відомо, що визначні митці, політики, філософи, учені — після своєї фізичної смерти — продовжують жити в своїх творах, чинах, думках, відкриттях і винаходах. Non omnis morian — не все умре — сказав Горацій, а за ним багато інших повторювали той його вірш. Евген Чикаленко не був „великим" в загальноприйнятім значенні цього прикметника. Отже в цім випадку не ходить про „несмертельність", притаманну „великим". Мова лише мовиться про неможливість уявити й повірити в його **фізичну** смерть мимо того, що та фізична смерть була перед 30-ма роками лікарями констатована і тіло Е. Чикаленка було поховано. Думаю, що тут відограє не малу ролю та внутрішня творча енергія, що якби наочно просякала постать Евгена Чикаленка, просякала і — променювала та збуджувала енергію в кожнім, хто мав щастя пізнати Покійного. І тому, певно, так трудно уявити собі, що властителя і ґенератора тієї енергії — вже немає.

Завжди видається, що вистарчить опинитись на тій тихій подєбрадській вуличці, дійти до гарненької віллі, пройти праворуч через фіртку, вийти на поверх, постукати і двері відчинить усміхнено-погідний, сократично-мудрий,

Є. Чикаленко

милий і відночас поважний Евген Харлампович. Запросить до столу звичайного „студентського" однокімнатного помешкання. А за столом вже сидітиме Микола Карпович Садовський. А на столі буде оселедець, картопля в мундурах і — навіть — трохи горілки власного виробу. Евген Харлампович лукаво гляне своїми херсонськими очима й, обираючи картоплину, скаже: „Жив-здоров, в Подєбрадах рай знайшов".

Де ж пак не рай!

Він, що починав свою „українську кар'єру" від останніх, вже майже непомітних, слідів витребленої до тла Кирило-методіївщини, від історичної пустелі й соціяльної порожнечі, від мрій про дозвіл на початкову школу, — він тепер опинився на становищі дорадника при — страшно подумати — української **високої** технічної школи, української політехніки!

Від його, з таким трудом виданої колись, книжечки „Розмови про чорний пар" — аж по катедру Аґро-хемії, аж по підручники з Інтеґрального Рахування, аж по креслірки й лябораторії справжньої Господарської Академії з десятками професорів і сотнями студентів, — ось був той довгий шлях тієї дивної української людини, що якби власною постаттю сполучувала „оба полы сего времени", сполучувала, властиво, дві епохи: одну — до Державности і другу — після Неї. Неї — короткотривалої, майже блискавичної, але вже незатертої, бо Вона, з Військом, з Війною, з перемогами й поразками, з політикою й помилками, з урядами й отаманщиною, з відступом і чужиною — **була.** І цього історичного факту заперечити було не можна. І на цім історичнім факті, як на базі, саме й постала Національна Висока Технічна Школа. А в ній і навколо неї — земляки, не жменька колишніх „свідомих" з явних і тайних передплатників тієї Чикаленкової „Ради", не вбогі й залякані „інтеліґенти" з народніх учителів та фельшерів, не епіґони „україно-філів" чи „областників", а люди Державністю **випростовані** і Війною за Неї — опалені й **пропалені**, отже, загартовані, а, тим самим, вже для кожної „Росії" — пропащі, бо „непридатні".

Вони були громадянами **лише** України, навіть „уявної"...

І тому ті слова Евгена Чикаленка — а він їх часто серед приятелів повторював — звучали, як парафраза молитви Симеона Богоприїмця: Нині отпущаєші раба Твоєго... Зрештою, Е. Чикаленко, хоч позитивіст і раціоналіст, саме цю молитву і саме в Подєбрадах — пригадав був.

***

Він не був політик. Відмовився від пропонованої — на початках — булави, та й відмахувався завжди від всякої політики — на еміґрації. Але колись був видрукував на 2½ сторінки „політичну' статейку у віденській „Волі" (р. 1922?), і тій статейці Вячеслав Липинський мусів присвятити аж цілий **розділ** в своїх „Листах".

Він не був „літерат", але його „Щоденник" і його „Спогади" залишаться зразками мемуаристики, отже будуть найліпшою лектурою для людей з найвибагливішими літературними смаками, а з другого боку — найціннішими мате-

ріялами для майбутніх істориків і соціологів України.

Він не був „видавець" чи „редактор", але, якщо за царських часів в столиці України виходила щоденна газета „неіснуючою мовою", — то такий історичний факт без Е. Чикаленка, попросту, „не мав би місця", не існував би. Ім'я цього „поміщика" досить тісно в'яжеться також з іменем Івана Франка, Михайла Коцюбинського, „раннього" Винниченка... Бо цей „поміщик" мав особливий талан: зв'язувати чудесними перевеслами окремі стеблини в тугі суспільні снопи. Який активний українець міг оминути цей „фокус" українського життя, що називався Е. Чикаленко? Від Пильчикова, Володимира Антоновича, через Житецького, Михальчука, Грушевського, Грінченка, Єфремова й аж по Петлюру й Липинського.

Він не був з лідерів, з лицарів ідеології, з народніх трибунів, з тих, що запалюють... Він був, як це не дивно, скептик (розуміється не з тих жовчних і „принципових"), але його якийсь по-селянському мудрий скептицизм був одночасно **творчий,** динамічний і побуджуючий, а не пригашуючий... Це був той скептицизм майстра, який не сподівається, що ось з цього дерева сам собою зробиться стіл, тільки **того** стола з **цього** дерева треба **зробити.**

Його (тепер не завжди доречі згадувана) сентенція, що „мало любити Україну до глибини душі, а треба любити її й до глибини кешені", — якраз дуже характеризує той чикаленківський скептицизм. Але який же він був, є і буде благословенний серед порожньої бомбастики стертих слів, що то підносять „святочний настрій", „витискають сльози з очей численних присутніх" ба й „ширять оптимізм" або „запалюють віру" (очевидно, на кілька хвилин для виконання оплесків...)! Він був людиною обов'язку, але той обов'язок він розумів не абстрактно, не по-інтеліґентськи інтелектуально. Його почуття обов'язку виростало органічно з раси, з крови, з корінної сполуки, з землею — в матеріяльнім і духовім, отже суцільнім понятті цього слова. Тому цей „поміщик", хоч, властиво, дідич і шляхтич, володіючи обаполи Дніпра двома земельними маєтками на кілька тисяч гектарів обширом, не лише зразково ними господарював, а й свідомо обернув себе на **лише** керівника цього, перефразуючи совєтський термін, **нацгоспу,** бо цілий прибуток з тієї „приватної" власности йшов на „Раду", на Стару Громаду, на Наукове Т-во Шевченка, на Академічний Дім у Львові, на посади-степендії науковцям, інтелектуалістам та письменникам, словом, на Націю.

Евген Чикаленко був господарем, „хазяїном" в тім сенсі, як це слово споконвіку уживали наші селяни — з признанням, пошаною, подивом, часом, може, й не без заздрости, але, в ґрунті речі, заздрости благородної і побуджуючої. І даремно співробітники редакції „Ради" прозивали його „паном" — прізвищем невлучним і либонь — для Чикаленка — майже образливим. Слово „пан" на Україні кінця XIX — початку XX ст. мало не зовсім приємний „визвук", бо то був синонім, якщо не „поміщика", що „жив з свого маєтку" — в ліпшім випадку, то, в гіршім — того, що свій маєток „проживав".

Ні, Евген Чикаленко був господар-**творець,** саме в стилі того господаря, про якого оповідає Євангельська притча. І у інших народів про таких Національних Господарів писали б монографії і романи. А у нас... Справді, цей мудрий знавець національної психіки свого народу, мав причини бути скептиком.

***

Бувало, десь над вечір, літнього часу, проходимо з Евгеном Харламповичом за містом, полевою доріжкою — він любив ходити. А побачивши, як селяни працюють в полі, він завжди здалека скидав капелюха і голосно гукав „pomahej Panbuh!" Це було перше чеське речення, яке він вивчив одразу. А потім, бувало, обернеться до мене й скаже:

— Ви не маєте поняття, яка є важка праця на полі. А, коли ще її **любиш,** то то зовсім каторга. Господи, який я щасливий що вже не маю тих своїх „маєтків"! Аж шкіра терпне під сорочкою, як згадаю: то спізнився з оранкою, то прогавив сівбу, то поспішив з жнивами, то бракує мажар на возовицю. А на небо — то так астроном пильно не дивиться, як наш селянин: або градова хмара, або суховій, або посуха, аж жито почорніє... О, дякую Тобі, Господи, що я вже не „пан". І що Ти дозволив мені решту життя жити серед тих, які **робитимуть** Україну".

Доля заощадила йому зустріти II світову

Микола Бутович

КАДЕТСЬКИЙ КОРПУС

Закінчення

В старших клясах зайшли зміни і в вихователях і в педагогах.

Наш Цедерберґ став помічником інспектора. На виховника прийшов капітан, а потім скоро підполковник Фон-Кноррінґ — дуже пристійний балтійський німець. До нас зле не ставився, а ще краще ставився до полтавських гарних дівчат. Виховник паралельного відділу підполковник Купчинський, муштруючи своїх хлопців, пішов угору і став ротним другої роти і так уже її бідну муштрував, що шкода було на неї дивитися. Треба сказати, що в своїй амбітності був послідовний і з вибухом першої світової війни пішов на фронт і скоро був генералом. За гетьмана командував котроюсь кадровою дивізією.

Ротним командиром першої роти був полковник Биков, — сестрінок Гоголя. Чоловік добрячий, але якийсь дерев'яний, штивний, без емоцій. Мав властивість щось наплутати. Читаючи корпусні накази перед ротою звичайно причитував щось, що нас зовсім не торкалось і тоді преспокійно заявляв — „переплутал". Признавався, що все життя його було переплутане, навіть в кавалерію пішов тому, що писар переплутав папери.

Грізного директора корпусу з трясучою бородою, що, казали, вчив колись царя фехтованню, замінив генерал Клінґерберґ. Нічим особливим, крім вусів, він не визначався. Вуси ж мав порядні: один вус стирчав догори „на страх врагам", другий вниз — „любві покорно". Хоч попереднього Попова, що тряс проголеною бородою, ми і не любили, але якось шкода було його втрачати, як шкодується часом за старим просидженим кріслом, що його час уже викинути. Він був справжнім актором. Голос мав грізний, носальний, остроги важкі артилерійські, а що найбільш було характерне — генеральська шинеля т. зв. Миколаївська з пелериною, на червоній підшивці. Взимі, коли в полудниковій перерві ми йшли хідником довкола круглого саду, любив він „прокатітся" на своїм воронім рисаку з вилізлим хвостом. Спереду в санях сидів „кучер", грубий, мов периною обложений, в короні під короля папуасів, ззаду сидів Попов у романтичній шинелі. Шинеля на вітрі розвівалась, борода теж, грізний голос підхоплював вітер, чулось „зрастє кадєти". Ми горохом сипали привіт. Одним словом театр.

Серед нових учителів прибавилось кілька цікавих постатей, от як фізик підполковник Люсін. Всі знали його симпатію Мусю і ціла кляса безцеремонно й голосно постійно згадувала це ім'я. Люсін червонів до фіялкового кольору і крейдою на дошці виписував якісь формули. Дуже любив покликатись на авторитет свого харківського професора Пільчікова, обов'язково фальцетом. Ми йому помагали вимовити це ім'я причіпляючи при тім і Мусю.

Учитель „словесности" Тичінін недавно приїхав з-над Волги, привізши з собою порцію російського духу. Привіз теж і московське „чаво ето". Дивно мені, але чомусь клясі це „чаво" не сподобалось. Почали на запит відповідати: „чаво ето?"

Хемії вчив наш лікар Левченко. Не був дуже вимагаючий, але й від себе теж багато не вимагав і викладав в такім поспіху, як би мав зараз бігти до дуже хворого пацієнта. Але з хворими дуже не церемонився: помазать під вухами йодиною, а в горлі 3%-вим ляпісом та евентуально в журналі відмітка „без прогулкі". Це було дуже бажане, бо нас закалювано так, що ми вічно перемерзали, обморожували пальці й вуха, а потім ходили пообмазувані гусячим смальцем.

Француз звався Маріні. Ножки іксом, борідка під Наполеона третього, кольорова камізелька в білі крапки. Нагадував відому кари-

---

Війну („Громадянську війну Европи", як влучно висловився недавно один земляк-неукраїнець) і П еміґрацію. І ті, що мали „робити Україну", або опинилися ще далі від неї, або пішли услід за Великим Робітником... Так, Евген Харлампович політиком не був і, може, саме тому „помилився". Недарма він був, схильний до „варязького", прискореного способу творення Деджавности: таку могутню жадобу і таку пекучу нетерплячість „робити", робити реально, не тратячи ані хвилини, — носив в собі цей незвичайний чоловік.

22. V. 1959

катуру з підписом: „французік із Бордо", а потім „Бордо із французіка". Від релігії був благообразний, під малюнки Васнецова, священик Четверіков, академік „обремененний" великою родиною, але й немалого значіння — був губерніяльним релігійним цензором і першим кандидатом від білого духовенства до сенату.

Варто згадати ще Королькова — учителя рисунків. Хоч і був в уніформі зі золотими ґудзиками, але виглядав злякано і авторитетом не користався. Говорилось про нього, що додому, на передмістя Кобіщани, зимою їздив на дерев'янім „коньке" — себто лижві причеплений дротом до кальоші. Був мовчазний, як і ті ґіпси, що ми їх відрисовували, хіба що трохи в непевнім шуканні авторитетности трохи баском прикашлював.

Не можна оминути якоїсь абстрактної, як математична формула, людини в чорнім сурдуті, — математика Щиголіва. Це був чоловік без емоцій і жалю, хоч казали, що дуже добре грав на скрипці.

Але найбільш розвеселював нас і давався „натягати" історик Іван Францевич Павловський, той що написав книжку про Полтавську битву і дістав золотого годинника від царя. Головним заняттям його було знімати цвікера з носа, протирати його хустинкою і знова сідлати на старе місце. Побічними заняттями було: кусати цілу жменю більшої бороди, відкашлюватись і дивитись на царського годинника. Нашим спільним заняттям було — наголос рахувати котрий раз він знімає цвікера, або як казалось тоді „пенсне". Часом протягом лекції це робилось дев'ятдесят разів. Правдоподібно йому ціле навчання остогидло до тієї міри, що він майже не слухав, що ми йому, викликані до катедри, відповідали. Часом до відповіді вплітало ся і „Отче наш" і все сходило без пригод. Та раз сталась таки пригодонька, коли було зорганізовано механічний „фокус-покус". По стінах висіли різні мапи й портрети. Штудерним способом, базованим на засадах механіки, що ми її тоді вивчали, було мотузами пороблені скомпліковані потягайла до цих всіх мап і портретів. Коли настав слушний час — потягнено за мотузи і всі мапи перекосились на стінах на 45 степенів. Не вірячи своїм очам Іван Францевич перетер подвійно своє „пенсне" і почав придивлятись до рідкого видовища. Мапи перемінили позицію, потім знову і знову, міняючи кути і темпо. Іван Францевич заревів як конаючий лев. Тоді з високої печі полетіла на підлогу ціла в'язанка порожніх бляшанок. Лишилось Івану Францевичу лише відступати. Побіг на коридор і кричав „пробі" — рятунку. Дижурний виховник очевидно „розпік" цілу клясу і гуртом солідно покарав. Після цієї події ображений історик почав більше прислухатись і придивлятись і вже неохоче показував нам царського годинника.

Тут слід більше сказати про особу нашого учителя співу Ризенка — свідомого українця, що вчив співу теж і в Полтавській Духовній Семінарії. При війську, а з тим також і в кадетських корпусах, було дозволено співати українських пісень. Цей дозвіл дістав від царя особисто колишній командувач Київської військової округи генерал Драгоміров, що був українського походження і мав певний український сантимент.

Тому Ризенко мав цілком леґальну можливість прищеплювати нам через українські пісні теж сантимент до України. Я певний, що у багатьох з бувших кадетів Полтавського корпусу цей момент відіграв немалу ролю оскільки йшло про пізніший вступ їх до українського війська.

Очевидно в першу чергу йшло навчання обов'язкових російських „берьозок" та військовопатріотичних пісень, але попри них ми мали досить багатий український репертуар, яким пописувались на концертах. Співали цілою ротою „Закувала та сива зозуля", „Засвистали козаченьки", а „Слово о полку Ігоревім" на слова Шевченка, вивчали навіть цілим корпусом. Знали ми й колядки й щедрівки.. Отак в офіційно відчинену хвіртку проникала певна доза українства до корпусу.

Другим надзвичайно впливовим і рішальним моментом, у закріпленні українських симпатій між полтавськими кадетами, був „Тарас Бульба" Гоголя, який належав до обов'язкової недільної лектури. Надзвичайно майстерно і технічно дуже вміло читав „Тараса Бульбу" мій земляк полковник Ромашкевич. Перед ним лежала відкрита книга. Він до неї на секунду зиркав і читав так, як би говорив з пам'яти дивлячись до очей авдиторії.

Свою ролю, і то очевидно несвідомо, відіграла і наша прислуга т. зв. „служітеля", які були місцевого походження, по-російськи вони лише калічили, уживаючи позатим української мови. Ця мова, хоч ми її і не уживали, була для наших кадетів не чужа. Тому, мабуть, „чаво", учителя Тичініна з-над Волги, нас так разило. Безперечно певна кількість кадетів місцевого походження, що мала більший чи менший контакт з селом, українську мову до певної міри знала. Все ж мова ця для них лишалась офіційно признаною мовою смішної постаті „Шельменка денщика"з п'єси Квітки Основ'яненка, що гралась в гарнізонах солдатами.

Як би то не було, але пізніше в українській армії з-поміж кадрового старшинства був чималий відсоток власне полтавських кадетів. За революції зміни щодо українізації відбились і на Полтавському корпусі. Знайшлось досить і старшин вихователів і учителів, що спромоглись в потрібній мірі перевести цю українізацію. Один з корпусних учителів — історик Голобородько заснував навіть українську гімназію в Полтаві.

Корпус брав участь теж в українській демонстрації Полтавського гарнізону йдучи з жовто-блакитними прапорами.

Але це шило з мішка вилізло вже пізніше. Дотепер же все трималося в імперсько-малоросійських межах і було дуже скромне щодо вияву українських симпатій. Наприклад, полковник Ромашкевич назвав свою доню Оксаною, а не Ксенією, кілька вихователів запускали вуси під Тараса Бульбу, кілька носило криву шаблю. Під час кожнорічного великого свята — іменин царя, коли в корпусі був великий баль — одна із заль прикрашалась в „українском стілє". Меблі, образи, килими, декоративне начиння, бандури і зброя позичались для цієї залі з музею Полтавського Земства, що ним завідував професор Щербаківський.

Цей баль 6-го грудня перевертав ціле життя корпусу догори ногами. Вже пару тижнів наперед починались приготовлення. Декорувався цілий поверх драперіями в національних російських кольорах. Вішались щити, зброя, транспаренти, викочувались шведські гарматки. Зі зв',заних табуретів пообббиваних картоном робилось ґроти, ставились фонтани, млини, що крутили крилами. На стінах в золотих рамах вішано портрети колишніх директорів. Босі „служителі" натирали воском паркети, залі прикрашались в різних стилях, навозилось силу декораційних дерев, малювались програмки. Пригадую і я зробив не один десяток рисунків пером, копіюючи Самокиша-Судковського. Розсилались спеціяльні запрошення на баль. Ну, найголовніше для молодших, з Харкова, просто з фабрики виписувався, як казали, вагон чоколядових цукорків, які всі не сила було з'їсти під час балю, тож потім кожен з нас діставав ще по фунту, або й більше до власного ужитку.

Вже зранку того „тезоіменинного" дня оркестра грала „зорю". На коцах, або й просто голіруч підкидувано якнайвище іменинників Миколаїв. Коли це був котрийсь не дуже долюблюваний вихователь, то частенько траплявся „аксідент" і такий іменинник, ніби випадково, все трохи потовкся.

Кілька старших кадетів діставали того ранку „несподівані" золоті нашивки на погони і ставали т. зв. віцеунтерофіцерами. Трапилось це й мені, до того ж ще став я і свічкопродавцем у церкві, отже не мусів стояти стовпом у строю. Очевидно Служба Божа була того дня дуже „торжественна" при повній ілюмінації. Корпусні пані й панянки виряжалися наввипередки, затикаючи де слід струсові пера, не менше й офіцери — у повній параді при „жирних епалетах". Особливо кидався в очі підполковник Байдак з брильянтовою „персидською" звіздою. Бідний протодиякон ризикував того дня підірвати свого баса вопіючи за здравіє цареві, а по Службі Божій в парадній залі кричали ми таке ура, що потім на п'ять мінут глохли й хрипли.

Була очевидно й парада у великій залі. Перед вели бувші кадети „однокашники", що приїздили спеціяльно для цього на відвідини. Виглядало це на оперету. Збиранина лисих, череватих та чаплюватих генералів, полковників та різних камергерів з великими ключами при білих штанях шкундиляли бундючно радіючи такій оказії.

Парадний обід під музику обов'язково з питним Диканським медом, а вечером великий баль з двома полковими оркестрами. Тут полковник Ромашкевич — все легкий на ходу і в

танці, погладивши свої кучеряві вуси, відкривав баль мазуркою. Квітник полтавських пань і панночок, про котрих кажуть, що немає кращих на цілій Україні, своїми ясними кольорами прикрашав танцюючу чорну кадетську лаву.

Траплялись й інші урочистості, от хоч би приїзд височенного Великого князя Константина Константиновича, що був головним начальником усіх військових учбових закладів. Мав він феноменальну пам'ять і любив цим пописуватись, пригадуючи прізвища кадетів, що пізнав кілька років тому під час попередніх відвідин.

Щодо цілого стилю корпусного життя, то треба сказати, що від дійсного життя ми були досить відірвані, як то взагалі буває в учбових закритих закладах. Ми мали варитись в тім військово-патріотичнім соку, що був для нас приготований програмою. Крім особистого впливу вихователів, оточення, традицій, була ще й велика бібліотека та читальня. Очевидно, крім класиків у бібліотеці було багато патріотично-виховних історичних романів, як, наприклад, графа Саліаса, літератури чисто воєнної та самовиховної. Багато було оповідань з життя англійських каледжів, описів з життя японської аристократичної молоді — самураїв і т. д.

В читальні — були самі праві газети, як „Новое Время", „Київлянін" та чисто військові, як „Русскій Інвалід" зі знаними „Вторніками у генерала Бетріщева".

В старшій класі вже багато з нас зупинялося над проблемою будуччини, определенням свого „я", остаточним вибором професії, бо можна було ще залишити військову кар'єру і перейти в цивілі, що невелика кількість і робила, головно через стан здоров'я. Майбутні ж військовики рішали про вибір вужчої спеціяльности: піхота, кіннота, артилерія, чи воєнна інженерія. Дехто, що мріяв про дальшу військову кар'єру — про академію генерального штабу, починав поважніше ставитись до воєнної літератури. До таких належав розумово і я, хоч в душі лишався все ще фабрикантом чоколяди, або бодай агрономо-пасічником. Про малярську кар'єру мріяв хіба лише у сні та трохи займався малярством головно вліті на вакаціях. По сусідству від нас жив приженений до місцевої дідички з Москви маляр-музика зі своїм приятелем малярем-адвокатом. Вони безжалісно переводили полотно й фарби побільшуючи листівки до колосальних розмірів. Я їх наслідував, але в менших розмірах. Був у мене і один приятель повітовий агроном, що з ним я об'їздив більші пасіки в повіті. Природознавство в цілому мене теж дуже цікавило. Збирав я і колекції пташиних яєць, метеликів, жуків, гербарій сушив, ну, але свідомий був того, що від війська мені не втекти, бо на зміну професії не було коштів.

Підготовлювано нас до будучої військової кар'єри і задачами на писання на такі теми, як „О патріотізмє і народной гордости", „О дісціплінє" і т. д.

Ходили ми і до театру на концерти, до кіна. Очевидно жадного українського театру ми не бачили, як і не було жадної української книжки в бібліотеці.

Науки чисто військової було порівнюючи мало. Знали „строєвой устав", робити строєві вправи, ходили на парадах рівним шнурочком зі штиками струнокою щетиною, стріляли з малих карабінів Сколлера, робили „глазомірні с'ємкі". Очевидно, гімнастика і спорт (футбол, теніс, легка атлетика, фехтування), мали поважне значення. Коли нашу футбольну команду набила така ж команда одної з полтавських гімназій, ціла команда відсиділа за це в карцері. Була велика ганьба. Слідкувалось за чистотою і випуцованістю, особливо ж, коли хто йшов на відпустку до міста.

Щоб посилити в нас дух російського патріотизму возили нас вліті на екскурсії до „матушкі" Москви, — побачити „царь-пушку" і „царь колокол". І те і друге — непридатне, властиво, до вжитку. При цій нагоді трапилось декому з нас побити рекорд в „чаєпітії" в жіночім монастирі коло Бородіна.

Зупинились ми, здається, в 3-ім Московськім Кадетськім Корпусі, що містився в однім із бувших палаців котроїсь з цариць. Врізались мені до пам'яти величаві сходи з рожевого мрамору та зустріч з кадетами-кубанцями з Катеринодару. Сіли вони по-козацьки на підлозі колом і заспівали нам „Повій вітре на Вкраїну"...

Та найсильніше враження з усіх екскурсій лишилося у мене від походу до села Василівки

Гоголя. Похід тривав щось тиждень. Йшли ми з наплечниками, з рушницями. Їхала з нами і оркестра. Ночували ми в шатрах. Почасти самі ж і їсти варили.

Погода була чудесна, лиш під кінець тижня пішов дощ. Вступаючи до якогось села оркестра грала марша, труби блищали, багнети на рушницях вирівнювались, ми задирали носи і пчихали від куряви. Діти й собаки галасливо нас вітали, а молодиці підпираючись лівою долонею, правою втираючи сльозу: „такі молоді, а вже в салдатах".

За селом здіймали ми все зайве, лягали при дорозі і відпочивали по-американськи, поклавши ноги на свої наплечники. І далі похід. Високі зелені жита обгортали нашу колону, як своїх рідних і тільки багнети стирчали поміж колосків, а волошки весело вітали нас своєю блакиттю.

Невеликий маєток при селі Василівці, колишня власність Гоголів, належав тепер нашому полковникові Бикову, що був, як я уже згадував, сестрінком Гоголя.

Відразу ж у Василівці відчувся Гоголь. Був він і в тих домиках з ґалерійками, і в тім зарослім парку зі ставом, де колись прохожався Афанасій Іванович, і в тих густих лопухах, що Хома Брут в них висиплявся, і в тім селі з „Майської ночі", що так щедро світила своїми ясними зорями над нашими шатрами. У неділю наш хор співав на крилосі в церкві, що коваль Вакула його розмалював особисто. Я придивлявся до дяка, чи це не той з „Вечорів на хуторі коло Диканьки".

Вертаючись до Полтави ми поклали рушниці до возів і простували доріжками, або й просто межами навпростець. Топтали ту землю, де колись шведи товклись, де колись Мазепа зі запорожцями проїздив і думав свої думи — „як през шаблю" здобути волю.

Ми були вже по іспитах і мали роз'їхатись по домах, щоб восени йти вже до Військових шкіл, вчитись на офіцерів — опору трону і воз'єднаної „родіни". Не було вже на Україні ні гетьмана, ні Запоріжжя. Правда, не було вже ні Кодака, ні Камінного затону і Самарських городів з московськими гарнізонами, бо були вони вже скрізь. Учорашні „шаткіє черкаси" здавалось, раз на завжди перестали бути „шаткіми", себто непевними. Про минуле нагадували хіба лише старі старшинські прізвища багатьох з бувших полтавських кадетів: Міклашевські, Значко-Яворські, Горленки, Старицькі, Максимовичі, Глоби, Галамаї... Малороси ж, як каже Бєлінскій „Слівшісь навєкі с єдінокровной Россією отворілі себє двері к цівілізації, просвєщенію, іскуству і наукє"... — На те й кіт, щоб його хвостом обертати. Хто кому дорогу показував до цивілізації? Помимо того злиття „навєкі" все ще тих „малоросов" „возз'єднують" і запроторюють, як колись, так і тепер, бо вони, як казала Катерина — німкеня, „імєют превратноє мнєніє", що є відрубною, від московської, нацією. А справа проста, як каже Д. Н. Овсянико-Куликовський у своїх „Воспоминаніях":

„Рідне, співзвучне швидко асимілюється, входячи до складу особи і перетворюється в своє. Чуже, не співзвучне, навіть коли й засвоюється, раніше чи пізніше відкидається, коли особа має міцні заложення самобутности".

І цією дорогою багато з бувших кадетів, що їх старанно виховувано на стопроцентових росіян, повернулось до матірного пня, коли надійшов слушний час.

Михайло Кушнір

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПСИХОАНАЛІЗУ

Християнський погляд на людину не завжди погоджується з системами глибинної психології, а особливо з психоаналізою. Мається враження, що деякі з основних людських вальорів є тут занедбані чи забуті. Звідси й джерело деякого заспокоєння і зрозумілого вагання влади й відповідальних чинників у справі приготування й зорганізування суспільної праці в цій ділянці.

Спробуймо розважити, який стосунок треба мати з християнського погляду до психоаналізи, як до психології особистости людини. Не будемо займатись психоаналізою в значенні техніки психотерапії.

Наукова теорія й її реалізація

У відношенні до психоаналізи треба чітко розрізнити наукові дані й гіпотези від доктрини, які в цій системі прямують до створення

загального погляду на людину, виходячи поза межі науки. Однак, коли йдеться про науку про людину, а особливо про досліджування її психічного життя, тоді деякі позитивні дані, гіпотези й теорії, мають безпосередній вплив на загальне поняття, яке собі вироблюємо про людську особистість. Це має місце особливо в обсязі психоаналізи, головно з таких причин.

Сам її творець, Зигмунд Фройд визнає, що психоаналіза займається **одним** тільки аспектом чи ділянкою психічного діяння, це є ділянкою підсвідомости. Тому, стверджує Фройд — психоаналіза не буде ніколи в спроможності внести до науки про людину щось більше, як частинні причинки. А проте про цей тверезий погляд на ролю психоаналізи скоро забув і сам її творець, а особливо багато з його учнів. Але скоро те, що є одним з чинників психічного діяння було визнане єдиною істотною річчю. Тому навіть стислі й важні дані з обсягу психоаналізи, причинилися до здеформування правдивого образу психічного життя людини, бо його вилучили з рам цілости, в яких належало його вмістити.

Доконуючи, з наукової точки бачення, дуже важне діло, відкриттям незнаних досі фактів і механізмів, багато психоаналітиків, зробили рівночасно шкоду нашому знанню людини, деформуючи образ цілости. Бо частину визнано цілістю. Складні функції людини зведено до одного з складників. Оце й перша суперечність між християнським поглядом на людину, а образом, що його створює психоаналіза.

Щоб виправити цю помилку, не треба сягати прямо до нашої християнської концепції про людину. Цей блуд треба спростувати в площині позитивних фактів. Бо він виник звідси, що психоаналіза розвинулася в відірванні, занедбуючи та не доцінюючи загальнолюдську психологію.

Коли факти й механізми, відкриті Фройдом, поставимо на властивому місці в цілообразі позитивного знання про людину, — дійдемо до правдивої й ліпше схопленої психології людської особи.

Думаю, що це важко, щоб помилки самої наукової інтерпретації не корегувати шляхом філософічних і релігійних розважань. Це викликало б враження, що істота християнської концепції людини попала в конфлікт з деякими науковими поглядами, а звідси виникло б небезпечне заспокоєння.

Філософічна доктрина

Але є тут справи ще інші. Побіч фактів і механізмів, менше або більше певних і правдоподібних, які відкрила психоаналіза, існує, як я вже згадав, — розгорнений Фройдом і деякими його учнями погляд на людину і людську культуру.

Ці теоретичні погляди значно переступають межі здорової наукової теорії, яку можна ствердити при допомозі фактів. Вони творять попросту хибну філософічну систему.

Ці погляди побудовано деколи на неясних аналогіях у нав'язанні до „вищих і нижчих" психічних чинностей і деколи є це поспішні узагальнення несвідомих чинників, що входять у склад якогось діяння.

Коли йдеться про психоаналізу дорослої людини, ця філософія не є найгрізнішою помилкою. Найважнішою помилкою, на мій погляд, є збір заобсервованих фактів, а відлучених від реально понятої цілости, про що я вже згадав вище.

Поглядові на світ, з точки бачення психоаналізи, треба протиставити християнське поняття людини, цебто філософічну й релігійну систему, що охоплює собою цілість людини.

Замішання в моральній ділянці

Оба заторкнені мною факти відносяться до теоретичного знання людської природи. У конфлікті психоаналізи з християнською концепцією людини, треба унагляднювати ще моральний чинник. Найпагубніший вплив мала психоаналіза на сучасну людину, змінюючи її стосунок до власного й чужого поступування.

Глибинна психологія, разом із багатьма іншими струями сучасної думки, причинилася до зменшення почуття відповідальности за власні вчинки та спаралізувала змагання, прямуючи до здорового заволодіння самим собою а що звідси виникає — до конструктивного розвитку власної особистости.

В багатьох випадках є дуже вигідно вважати, що людськими діяннями кермують підсвідомі сили. Унагляднення підсвідомости викликало в людях враження, що життя людини

розвивається поза нею. Але, що гірше, в такому психологічному підсонні саме поняття гріху може затримати своє глибоке значення.

Зле зрозуміла й хибно розповсюджувана теорія психоаналізи наклонює людину до цього, щоб кожний моральний промах приписувати діянню самих тільки підсвідомих й інстинктовних сил. Вона не буде вже звертатися до Бога з проханням пробачити їй провини й упадки, і не зв'яже себе цілої в бою за здобуття ідеалу. За власні провини й промахи вона буде робити відповідальними „не особисті" чинники.

Так то, пересуваючи свою середину морального тяжіння до підсвідомости, людина позбувається змісту й вартости. Зникає свідомість свободи й почуття відповідальности.

Підкреслюю ще раз, що це все не має нічого спільного з позитивними даними, які відкрила психоаналіза, як галузь науки.

Велика помилка в моральній ділянці, про яку я згадав вище, виникає з помішання того, що нормальне, з тим, що патологічне.

Це правда, що в деяких анормальних випадках трапляються патологічні комплекси, коли за звичкою говоримо про „гріх". І це правда, що в таких випадках йде радше про вилікування почуття вини в схворілому сумлінні, ніж ніж про визнання цієї власної вини. Це правда теж, що в таких випадках треба приноровити скоріше психологічне відпруження, ніж аскетичні практики. Але треба теж пам'ятати, що в цих випадках йде про патологічні стани.

Добре зрозуміла психоаналіза

Постійне змагання в прямуванні до ідеалу і виникаюча звідси психічна напруга, доводить нормальну людину до осягнення великих цілей, а навпаки, в людини зі схворілою психікою, ці самі сили є чинниками знищення. Тому діяння психотерапії мусить йти деколи в відворотному напрямі від діяння „мораліста" й виховника, які мають до діла з нормальними одиницями.

Але так, як методи керування, стосовані до нормальних людей, можуть стати деструктивними чинниками у приноровлюванні їх до патологічних психічних одиниць, так не менше є правдою, що деякі методи й ідеї, відповідні в психотерапії — паралізують виховання й кермування нормальними людьми.

Це саме бачимо в ділянці фізичного здоров'я: методи тренування, дуже успішні для здорового організму, пошкодять хворому організмові. Але немає нічого гіршого, як приноровлювати до нормальної людини ці заходи, які є дуже потрібні та вказані в випадку хвороби.

Бачимо, що становище, яке в ділянці моральних вчинків змагає до поменшення ролі свідомих сил у нашому діянні — походить також з неслушного й неправильного узагальнювання психоаналізи.

Це, що є вказане в патологічних випадках, це стосується до людини взагалі. Теорія Фройда, зайшла вже дуже далеко в тенденції зрівнання здоров'я з патологією. Треба перед цією тенденцією пильно перестерігати всіх, що студіюють глибинну психологію для цілей суспільної праці в середовищах здорових людей.

Так, як у повітрі, яким віддихаємо, є деяка кількість мікробів, так і в психічному розвитку кожної людини містяться деякі патологічні елементи. Про це знаємо всі. Але треба пам'ятати, що у засадничо зрівноваженої людини деякі хворобливі чинники й афекти лікуємо куди легше шляхом побудження сил нормального розвитку, ніж шляхом концентрації цілої її уваги на патологічні риси.

Щоб прикласти цей здоровий стосунок до психічних конфліктів, які постають у здорових, треба самому сполучити глибоке знайомство патологічних проявів з великою любов'ю до всього нормального.

Деякі особи, які цікавляться психоаналітичними досвідами, виявляють уподобання до патологічних симптомів, що на мій погляд, робить їх менше здатними до суспільної служби.

Теоретичні межі психоаналізи

Підсумовуючи досі сказане, бачимо, що християнська віра ставить нам перед очі зариси людської психології, в якій чинник свідомости й духового діяння займають почесне місце.

Психоаналіза, дошукуючись передусім підсвідомих і інстинктових чинників у людській психології, зробила першорядні наукові відкриття, дуже ужиточні в практичному приноровленні. Але відлучаючи часто ці чинники від цілости нашого психічного діяння, — вона неначе відсунула набік участь свідомих і духових елементів.

З характеру новости, а деколи зі сенсаційного посмаку відкрить психоаналізи виникає, в відношенні до психічного життя, ця небезпека, що підуть у забуття правди й дані не менше важні, але значно старші.

Що-більше доктрина Фройда, випрацювала концепцію людини, що включає нові дані до цілообразу пансексуалістичної філософії, що вже не можна погодити ні з комплексом знаних фактів, які відносяться до психіки людини, ні з християнським поняттям особистости.

Врешті християнська віра в'яжеться щільно з певним моральним становищем людини у відношенні до себе самої.

Тут займає важне місце зусилля й „особисте" зв'язання себе для здійснення життєвого ідеалу. Психоаналіза підтримує тенденцію приноровлювати свої методи у відношенні до людини взагалі тоді, коли ця метода, є правильна тільки у відношенні до схворілих психік.

Ці методи й способи ведуть до послаблення та поменшення в людині почуття відповідальности й до послаблення творчого зусилля, яке одиноко тільки може збудувати особистість у християнському понятті, — створити тип людини, яка свідомо й добровільно співдіє з Божою ласкою.

Оце практичні внески: крім наукового зазнайомлення з психологією, приложеною до різних нормальних і патологічних проявів, треба ще уґрунтувати знайомість філософії людини, у відношенні до проблем, що постають у рамах фактів і поглядів біжучої доби.

Очевидно, що, наприклад, проблема свободи вимагає відповіді на питання, які виринули в наслідок поступу, змін і винаходів людини (І знову не вистачає вже навчання цілообразу „вічних правд" в рамах історичної проблематики, яка перестала бути сучасною).

Врешті виникає потреба парктичної науки, при допомозі якої суспільний робітник набув би вправу в користуванні своїм знанням у стосунках з людьми, з їх проблемами й труднощами так, щоб він уникав, з одного боку, ставлення до кожного конфлікту моральної натури так, немов би то був патологічний випадок, а з другого боку, щоб він не приноровлював без розваги й застанови „домашніх метод" до дуже складних психічних комплексів, значить, щоб в діянні користався з фахової освіти.

Вадим Лесич

ЯЛИНА

Довкола білі, білі стіни,
а тут — і скриня і поріг.
Скрипучі, посірілі тіні
людей із зверстаних доріг.

І пахне сіном, лободою,
і куриться із люльок дим...
Хвилина трепітна — постою
в пісках нездоланих чужин.

А на подвір'ї — талий гомін,
червоний півень попід хмиз...
І раптом — з ріщя і соломи
вогненні хвилі піднялись.

Палахкотить, тріскоче ватра,
аж вітер дме з хрустких ялин...
...Живичний вітре, не роз'ятрюй
прищухлу тугу полонин!..

Щемітно рветься, в безвість кане
розпуки зойк — німих трембіт,
і котиться важкий, мов камінь,
і — завмирає сам в собі...

Сіріють, жовкнуть сизі стіни,
сідає на обличчях дим,
заклякли непорушно тіні,
зашерхли в попелі сліди.

Лиш трембітає вітер глухо,
і репано скрипить поріг...
— Гей, верховинська дика туго
в мандрівці стоптаних доріг!..

1947/1958

Я положив наголос на розбіжності, які виникають між християнськими поглядами і психоаналізою, базованою на постійно сформульованих узагальненнях. Все ж таки, коли зазнайомимося зі складниками і з механізмом підсвідомости в основах людських чинів і в розвитку особовости, можемо дійти до яснішого й конкретнішого зрозуміння вчинків і конфліктів у людини.

Завдяки цьому знанню, яке дала нам психоаналіза, людина буде в спроможності звільнитися від ілюзій, які звичайно заслоняють їй ясний погляд на себе саму в не одній ділянці.

Так отже, добре зрозуміла й добре вивчена психоаналіза може помогти у визволенні нас від діяння деяких сил, які є тим більше могутні, що більше вони є заховані, а є перешкодою для повного розвитку людської особи.

Віра Вовк

УРИВКИ З РОМАНУ „ВІТРАЖІ"

Шардон не може пройти коло Дримби не зморщивши носа, як від смороду. Потім попадає в лихий настрій.

— Ви — дрібничкові, піґмеї духа. Треба вас дуже міцно любити, щоб з вами витримати. Де ваш формат? Ваша еміґрація об'їхала цілий світ і подобає на коня з наочниками. Ви мали прекрасні початки, чудовий фолкльор, ну але що далі? Він прилип вам зовсім до пупця, вибачте за порівнання. Ваше почуття краси вбралося в якісь догматично-народницькі палітурки і ви боїтеся чогось загальнолюдського, як дідько свяченої води. Хай навіть з'явиться який геній, ви його задзьобаєте в ім'я традиції, а не хочу вже й розглядати, скільки там скритої зависти й особистих розрахунків. Та й сама ваша традиція виглядає на шкаралущу без живого овоча, бо за океаном ви скоро затираєте між чужими своє обличчя. В гурті ви, очевидно, сентиментальні, аж капає, але найвищими справами занимаєтеся тільки зі звичаю й дуже оптимістично осуджуєте свої осяги. На загал ви такі ні гарячі, ні холодні — літеплі, як пережована ґума, але як вам це хтось скаже, ви спалахуєте й пускаєте йому кров з носа: Хай живе Україна! За чарку горілки, за будь-яку кольку робите собі смертельних ворогів. Кажете, що в вас гумор. Невже ви коли, по Байді, засміялися з себе? Коли ви пічнете ушляхетнювати — не свої великі, варварські, а якраз ті дрібненькі звичаї, які так добре окреслюють вашу вдачу? Десь на світі є стриманість, повага, шана, десь стоїть велика людина (байдуже — великий грішник, чи великий святий) „як левантійський кедр перед обличчям Господнім". Хто з вас бореться аж до смерти за покликання? В вас нема вже постатей, тільки самі типи, і аж дивно думати, що були в вас Мономахи й Шевченки!

Шардонові слова бризкають слиною, і він стоїть, штовхаючи пальцем одної руки в пітьму, а другу розкрячив, як пальмовий листок.

— Знаєте, — докидає, витираючи чоло хустинкою, — як мені хто каже „український еміґрант", то я бачу перед собою в асоціяції думок людину, що озброєна героїчно-мученицькими фразами, а в дійсності вона — малий, вдоволений з себе і з світу філістер.

Як перечити людині, яка так вибухає? І пощо зрештою, як все те, що він каже, має свої пережиті й переболілі мотиви?

Але часом Шардон мене дивує. Хочби по останнім астрономічнім конґресі в Льовені, коли ми випадково зустрілися на коридорі перед головною залею університету. Він зловив мене норовисто за рукав пальта:

— Ви — ви відкрили нову зорю? Велику зорю, плянету?

— Ні, зовсім невелику, одне з тих безіменних світел в Молочній Дорозі.

— О, дякую, дякую вам дуже! — і Шардон розплакався.

Я зовсім розгубився. Чого, чому? Чи його вразило моє відкриття, чи зворушила його непомітність? Бог з Шардоном, бо він, мабуть, вірить.

СМЕРТЬ НЕДОБРОЇ ЛЮДИНИ

Був великий безбожник, який ніколи не клякав перед цвітистими вівтарями, не чіпляв вотивних амулетів, ані писаних і мальованих обітів за своє хворе серце перед Добрим Ісусом, де чорні жінки в широких спідницях щороку мили цілу нерівну долівку з простого дерева аж по кам'яні сходи і аж по огорожу з кованого заліза. Йому нічого не говорили церкви з необробленого каменю зі старими паламарихами, які мнямкали свої молитви на довгих темних чотках і дотикалися з побожністю своїх чорних, спорохнявілих святих: Бенедикта, Квітів, Антонія, Елесбея і Іфігенії по синькованих нішах, прикрашених рожами з ґуфрованої бібули, і колонами, пообвиваними паперовими ґірляндами. Манило тільки жовте золото орнатів і довгі свічники з виливаними узорами! Він порушував спокій святих, похованих в долівці церков, скорими й тихими кроками. Раз йому здавалося, що захлипала Катаріна Параґвасу[1]), свята індіянка в церковці,

[1]) Побожна індіянка з 17-го віку, якій об'явилася Мати Божа.

як він наступив на її гробовець зі срібною кадильницею в руках.

Над заливом був торг. Там висіло смердяче м'ясо звірів, обліплене мухами, раки, нанизані через шнури, туди голодні осли привозили в кошиках овочі жаки, повні бородавок, і продавці розкладали ті овочі в горби за всяку черепинну посуду. Він ніс широкий кошик на голові, а його осел, оберемками трав, тьопав аж на берег, між прачки польорових речей і рибалок на легких тратвах — „жанґадах". Тут сиділи теж „любителі" його скарбів, платили вправді не багато, але зате пізніше продавалися на ярмарку римовані баляди[2]), в яких він був героєм між босяками.

Раз мусів втікати. Далеко на південь, в гори, де часто падав дощ і де люди жили смирні і добрі, як діти. По вулицях ходили кози, в нещільних мурах домів були вижолоблення на трави і ластів'ячі гнізда, через вікна з балконами перехилялися смуглясті красуні, а індики походжали перед верствованими дверима Доброго Ісуса з Лісочків[3]).

На горах лежав великий камінь, і чомусь йому здавалося, що той камінь мусить скотитися на його грішну душу і прибити її цвяхом до землі тут, де люди жили на висотах, близько неба й де хрести з багатьома раменами хилилися геть від нього, коли він переходив через мости над водопадами.

Город мав свої криниці, з яких пили люди й звірі, а найхолодніша була вода в захристії Кармелю в криниці майстра-каліки, який різьбив статуї кусками ґраніту, бо не мав рук. Злодій ковтнув один раз тої свяченої води своїми несвятими устами і вмер.

Коли розкрив очі, побачив, що другий світ — такий самий, як перший. Такі самі церкви св. Франческа, Благовіщення, такі самі дзвони перед св. Анною, дерев'яні ангели в соборі під органом, ультрамаринові двері, барнаві поволоки, криве золочене дерево на білених стінах, малі проповідниці-бальончики, такі самі св. Кекелії і Христи в фіолеті з золотими квітами і правдивим волоссям з чернечих кіс.

Він пішов порожньою дорогою. Люди жили, як давніше, тільки ніхто його не бачив.

При дорозі сиділа дитина і плакала.

— Чому плачеш? Не плач.

Вона була дуже марна і очі стояли трохи наверха.

— Маю нести воду і вже не можу.

— То твоє коромисло?

(В дитини вже були рани на плечах). Зла людина почула, що не може бути зовсім лихою. Підняла відра й спитала:

— Де живеш?

— Там!

Дитина почала терти очі брудними руками.

— Ходи! — сказав він і пішов вперед, сам не знав куди. Місили порох дороги під гору, потім побачили синій дім. Колись мусів бути багатий і достаточний, але тепер падав своїм круглим бальконом просто в банановий сад. Думав, що в домі нікого не було, але справді там сиділа старенька жінка, яка зараз заметушилася.

— Хочете їсти? Може гарячої кави?

— Для дитини . . . , сказав злодій і почав шукати за грішми по кишенях, але гроші залишилися на другім світі.

— Нічого, нічого, — рухливилася старенька. Бабуні Анні не треба грошей.

Дитина випила горнятко кави і задрімала при столі. Він хотів її лишити в старенької, але подумав про відра:

— Щоб не били малого.

Дорога вела попри кладовище повне квітів, де гуділи бджоли і нісся запах меду. Одна могила була ще зовсім свіжа.

— Чия це? — думав.

— Може твоя? — сказала дитина.

— Ні . . . — заперечив він. Я не можу лежати між квітами і бджолами.

Посередині головної площі була стара в'язниця з великими ґратами при вікнах. В однім вікні стояла молода жінка в червоній суконці, як полонений звір зі сумними очима. Напротив дзвонили дзвони.

— То певно пекло, — думав. — Там я піду.

Дитина тягнулася важко.

— Що тобі?

— Скло влізло в ногу.

Сіли на траву перев'язати рану, недобра людина почала шукати за хустиною, але не знайшла. Хотіла взяти дитину на руки, але не могла через відра.

2) Римовані баляди про популярних героїв продаються ще й досі на бразилійських торгах.

3) Назва церкви.

Злодій почув смуток: Хлопчик ішов, шкутильгаючи, і кров капала по глині. Тому приставали при Хресній Дорозі, і коли він побачив, що малий дивиться цікаво на кольорові фігури, — почав йому їх пояснювати. Сам не знав, чи говорив правду, чи ні, але хотів розважити дитину якоюсь казкою.

Перед ними молилися монотонні голоси прочан, а їхні коні, прив'язані до кілків в середині великої півкруглої господи, били копитами в полоскані частими дощами камені й іржали під захід сонця.

— Ще тільки трохи і прийде ніч, — думала грішна людина.

Дитина держалася його руки, збільшувала тягар відер, але коли він подумав, що незадовго вона його лишить і довкола буде тільки ніч, йому зробилося тяжко на душі.

— Далеко ще?

— Ще трішки.

Тоді піде від нього хтось, хто йшов з ним від ранку до вечора. Але знав, що не буде плакати, бо ж сам собі не був важний.

На горбі забіліла церковця Матері Божої з „О"[4]), зі своїми ультрамариновими дверима і червоно-брунатними смугами на білих стінах.

— Ага, він певно тут ключником! — подумав грішник. Вилляв воду в кам'яну мушлю, поставив коромисло в кут і випростував хребет.

Церковця мерехтіла в золоті, сині і червонолякованих прикрасах.

Дитина почала нараз дрібно сміятися, наче хто розсипував би зерно на чотки.

Коли він оглянувся, вона сиділа на руках Матері Божої з „О" в золоченій сорочині. Рана затулилася на кривавій ніжці і в руках гралося яблуко.

— Що ти робиш? — спитала грішна людина, але потім почула великий жаль і сльози її почали душити.

— Ага, тепер Він мені скаже, що я грабував Його церкви, що був лихий і чорний, молився до Ешу, Оґуна і Оріша[5]), робив їм жертви з чорних курей, обкурював колибу зіллям і заливався горілкою з цукрової тростини, бо Він все знає про заборонені забобони, пісні до нового місяця і морської зорі...

Коли він був вже при дверях, хтось обняв його за шию і сказав:

— Останься. Ми не йшли разом через день, тільки через вічність. І ти ніс мій хрест.

4) Ця назва нагадує передріздвяні антифони в латинській церкві, які починаються кличником: "О, rosa mistica" і т. д.

5) Африканські чорти. Примітивні люди в Бразилії вірять, що чортів треба піддобрити гостинцями.

Петро КІЗКО

ЖИВІ КВІТИ

(Гумореска)

Признаюся — не злюбив я квітів. А не злюбив ще з того часу, як ті квіти наробили мені великого скандалу. А сталося це так.

В нашому районі на осінь готувалася сільсько-господарська виставка. Мав їхати на ту виставку й я з колгоспною кобилою „Прісею", за якою доглядав. Добра була кобила, смирна, тиха і розумна. Бувало оце порозпрягають орачі всіх коней на обіденний відпочинок, зберуться на проробку постанов партійного з'їзду або нових директив ЦК компартії про підвищення виробництва сільсько-господарської продукції (це було друге „меню" після пшоняної юшки). — Зберуться й проробляють ті постанови та директиви, аж хропуть від захвату, і коні тут же, поруч, головами до орачів стоять, ніби й собі постанови й директиви партії слухають; одна тільки „Пріся" задом обертається та махає хвостом на польову аґітацію.

Розумна була кобила. З такою, думаю, і на виставку не сором буде виїхати. А тут ще вказівка від правління колгоспу прийшла — всіх тварин, призначених на виставку, живими квітами вквітчати. Купив я живих квітів і для своєї „Прісі", щоб уплести їх у хвіст і гриву, обтикати зеленню так, щоб це була не кобила, а польова царівна! До квітів написав картку: „Пріся", колгосп „Наздоженемо й випередимо". Поклав я все це — квіти, зелень і білу картку з написом — на стіл, помилувався, підбадьорився, що, може дістанемо ми з „Прісею" на виставці премію, то хоч штани за премію куплю, та й пішов до правління колгоспу полагодити сякі-такі справи. А коли я повернувся з правління додому, застав у хаті жахливу картину. Мої живі квіти з зеленню і карткою валялися потоптані й подерті, як після великої бурі, на підлозі, а жінка, що вернулася з буряків, рвала на собі волосся й голосила, як хто в хаті помер. Не розуміючи, що скоїлося, розгублений і навіть зляканий, я обережно підійшов до жінки і взяв за руку. Вона сіпнулась до мене і щосили закричала:

— Мерзотнику, волоцюго, негіднику! Я давно передчувала, я давно знала, що ти мене зраджуєш, що ти мене дуриш, ти мене не любиш!

— Що з тобою, дорога моя? — питаю я жінки, весь гарячий, немов через мене сто коней пробігло.

— Ще й питаєш „що"? — дрижить жінка. — Кому ти квіти приготував, скажи, кому? Якій Прісці, негіднику? Може це тій, Трипупенковій, що на всіх збо-

рах язиком ляпотить, як корова на стійлі? Кажи, якій?

— Дурна ти, жінко, — кажу, розшолопавши, в чім річ. — Та це кобилі квіти, кобилі, чуєш? „Прісею" колгоспна кобила називається...

— Кобилі? Та що ти мені зуби замовляєш? Який же це ідіот кобилі живі квіти купує? Гарна мені кобила — в спідниці та ще й з напудреною мордою! Кажи мені правду, якій це ти пройдосі квіти купив? Бо їй-богу до Пріськи Трипупенкової сама піду і все розузнаю...

— Вказівка, — кажу, — така з правління прийшла, щоб тварин на виставку живими квітами квітчати.

— То чого ж ти мені про це не казав раніше? І чому ти без мене все це зробив? І хто ж таке на світі бачив — півоніями й квасольками кобил прикрашувати? Чи в тому правлінні вже показилися? Ні, не вірю тобі, піду до Пріськи, я їй покажу кобилу!

Що мені робити? Не вгамую жінку, не переконаю. Прошу її до правління на свідоцтво, а вона в одно: „Піду до Пріськи".

Пішла жінка до Трипупенкової Пріськи. Заходить до неї до хати, а в неї на столі — живі квіти. Біля квітів картка і напис: „Вася", колгосп „Наздоженемо й випередимо". Глянула моя жінка на ті квіти та до Пріськи:

— А, це он як! Мало тобі, повитухо, колгоспних зборів, то ще й до мого чоловіка чіпляєшся? Ти для кого оце квіти? Бач, як ім'я мого чоловіка Василя вивела — „Вася". А він там тобі „Пріся". З якої ж це ви нагоди отаке квітчання робите?

— Та це, — каже Пріська, — для кнура, для кабана „Васі" живі квіти. На виставку завтра.

— Для кабана? — розкрила рота жінка. — Той для кобили, а ця для кабана! Та де ж це таке видано?

Тут Пріська Трипупенко випросталася, як на партійних чи колгоспних зборах, та й каже:

— У Совєтському Союзі, шановна товаришко, не тільки люди, а й худоба повинні мати квіти! У нас навіть кобила й свиня розуміє красу!

Жінка моя не стерпіла.

— Плювать мені на такий союз, в якому не розбереш, де людина, а де кобила чи свиня, де колгоспний кнур „Вася", а де мій чоловік Василь... Чи ви тільки на худобу звертаєте, а самі, як худоба, по виставках та зборах тічкуєтеся?

Пріська як зачула це, та з хати швиденько — шусть! — і до сільсовєту. Не встигла моя жінка вийти з Трипупенкової хати, як до неї сільський міліціонер Броська:

— Ви, громадянко, плювали на Совєтський Союз і називали колгоспний актив худобою. Я уповноважений вас заарештувати.

— За що?

— За те, що ви плювали і називали худобою...

— Я не плювала, а тільки казала — плювать.

— Це всеодно. Намір до плювання був, і це вже порушення закону...

— Але ж кобила, кнур, товаришу міліціонер, живі квіти... Ви розберіться тільки в цьому, що тут коїться!

— Підемо зі мною і там усе розберем.

— То без мене йдіть і розбирайте, я вже давно розібрала...

Пріська Трипупенко стоїть збоку та хіхікає, а міліціонер Броська вже тягне за руку мою жінку до холодної...

І так таки тоді й забрав. І присудили моїй жінці п'ять років зіслання в далекі табори примусової праці за агітацію проти влади.

А все наробили оті живі квіти...

Тепер я їх не можу бачити, бо вони мені все нагадують оповідану історію.

Анна Франко-Ключко

ЩЕ ПРО ЖИВАҐО

Немов перекотиполе прокотилась по цілому світі слава Бориса Пастернака, а слідом за нею різного роду оцінки його роману „Доктор Живаґо", в супроводі фантастичних здогадів і пояснень різних, більше й менше догадливих письменників і критиків в справі постання і появи твору на літературному овиді.

Одні називають його „чудо Живаґо", другі „Мертвяго", ще інші оцінюють його, як вірний образ Гамлета з його вічним „Бути, чи не бути?". А прочитавши книжку до кінця, можна б з таким самим успіхом здогадуватись, що сюжет для новелі взятий з Маґбета, де „тут кров, і там кров, а стерти її годі".

Зрозуміло, що українська преса не осталась позаду, а автори критик звертають увагу на ту або іншу притаманну частину твору, що зробила на них сильніше враження.

Є дві речі в цій появі, що наробила такого шуму, як хтось влучно зазначив „багато галасу знечев'я", на які треба звернути увагу, тим більше, що одна з другою є тісно пов'язані.

Поява твору московського письменника і то не московською а італійською мовою, а ще більше його зміст, започаткували світову сенсацію, тим більш голосну, що в той же самий час твір був цензурою комуністичної партії скритикований якнайгостріше з забороною друку в Совєтах. Самого автора виклято як зрадника, примушено привселюдно зректися нагороди Нобеля і впасти на коліна перед всемогущим і просити помилування.

Твір набрав ще більшого розголосу, де автор, мовляв, безстрашно зриває маску з багатославленої революції комунізму, яка переходила своїми страхіттями найбільш макабричну фантазію.

Чи справді Пастернака можна назвати мучеником, що терпить за правду, людиною упертої, сильної волі, що, не боячись переслідувань, підносить голос критики проти совєтського ладу? Ми глибоко сумніваємось, і на такі наївні твердження, іронічно посміхаємось.

Де поділись тисячі і тисячі українських письменників, де Черняхівська і Єфремов, де наші неоклясики,

де всі ті Божим духом обдаровані співаки України, за те, що писали по-українськи, що оспівували красу України, що не могли спокійно дивитись на нову руїну Батьківщини, де ці героїчні постаті, що змела їх кровожадна рука деспота з лиця землі? На їхню загибель дивився Захід обоятно, немов не помічаючи великої трагедії борців за вільне слово. Чому Хвильовий за те, що його комсомольська молодь-вальдшнепи стала дивитись отвореними очима на комуністичний устрій і посміла сумніватись в його непомильності, — був поставлений перед дві можливості: або покоритись або іти на муки. Він вибрав самогубство. Пастернак не зазнав тортур, бо мав, либонь, запевнену недоторканість від самого Сталіна.

В той час, коли на Україні убивали большевицькі банди тисячі безповинних людей нашої інтеліґенції, нашої молоді, робітників і селян, Пастернак друкував свої переклади, спокійно живучи в Переделкіно, під Москвою.

Не Живаґо, а його приятеля Гордона, що майже захований за плечима дієвих осіб переживає майже не потерпівши цілий переворот, можемо уважати за вірний портрет автора.

Підійдімо до цього твору з словами великого німецького генія И. В. Гете, що сказав: „Хто хоче зрозуміти поета, мусить пізнати його батьківщину", може тоді знайдеться і для нас в цьому творі багато цікавого і знаменного.

І нам, щоб зрозуміти автора, треба увійти в його світ, у світ його героїв, що у великій частині живуть його життям, висловлюють його думки, почування і погляди— критично-реальні і чуттєві.

Вже зі списку дієвих осіб бачимо, що це виключно люди московські, в першу чергу представники заможньої верстви московської інтеліґенції, як і сам Живаґо. Це середовище цікаве для нас тим, що Пастернак відкриває заслону на життя московської інтеліґенції.

Ціла дія починається спершу в Москві перед першою світовою війною, під час війни в Москві на фронті, в початках революції в Москві, на Уралі і Сибірі, а через яких 10 літ знов в Москві і там закінчується. Живаґо, син багатого індустріяліста, його дядько вчений. Дудоров і Гордон, сини також заможних людей, і всі вони або вихрещені жиди чи потомки жидів. За часів царського нетерпимого режиму, вони, чи то їхні предки, змушені відректися своєї прадідівської віри, прийняти християнство і перемінити свої прізвища на християнські (Пастернак). Але прокляття за відступство тяжить на них. Вони зрівняні в правах з московськими громадянами, добиваються до найвищих урядів, але їх лише толерують. Вони терплять і ненавидять, підготовляючи всякими способами здійснення в новому ладі ідеї їхнього месіянізму.

Вплив Достоєвського, якого бере собі Пастернак за взір, помітний на всьому творі. Вже з самого початку самогубство неврастеніка, напівненормального, збанкрутованого мільйонера Живаґо, а тут же коло нього його адвокат, безпринципний насильник, що штовхає його на самогубство, немов відразу показують нам духовий світ героїв автора. Неврастеніки, слабоумні, ненормальні ентузіясти, споживачі наркотиків, — це типи Достоєвського. Вони живуть серед сірих обставин спершу довоєнних, потім революційних. Ще гірші картини з життя в малім уральськім містечку чи серед сибірської тайґи. Зимні вітри, дощі, люті зими з сніговими завіями, вовки, що підходять і відходять, чекаючи нагоди, щоб накинутись на жертву, це все немов живі образи, в яких любувався Достоєвський.

А потім революція, зі всіми страхіттями і жорстокостями хаосу і анархії. Москві і цілій Московії загрожує голод і московські загарбники грабують збіжжя України. Безчисленні поїзди везуть збіжжя з України, щоб рятувати голодом загрожену Московію, але Пастернак ні одним словом не згадав, що це збіжжя відбиране від українського населення, що мільйонами гинуло по селах і містах. Для нього, людини „глибокочутливої, чесної, віруючої", як видно, це була річ не варта і згадки, бо його боліла виключно доля московського народу.

Серед такого хаосу революції творяться партизанські відділи. Серед таких партизан живе доктор Живаґо, що попадає поміж них зовсім випадково. Убивати і грабувати, — це головна ціль тих партизанів. Убивати безпредметно і безцільно, тільки для того, що убивають другі під командуванням зовсім ще молодого напівнеморального в наслідок надмірного уживання наркотиків командира.

Ящо Ляра Антипова має бути типом російської жінки, — це тип від'ємний і маловартісний. Вже молодою, 16-літньою студенткою, віддається чоловікові вдвоє старшому за неї (любовник її матері), якого ненавидить всією душею, але піддається йому — притягає аморальність і багатство. Свого чоловіка, товариша з університету Антипова-Стрельнікова, любить і боготворить, але сходиться з Живаґо. Вільна любов, яку так захвалює Пастернак всупереч моралі і законам релігії, є найціннішим здобутком цих двох дорослих московських інтеліґентів. Своїх дітей розкидає, мов цуценят, по світу.

В кінці переживає тяжко самогубство свого чоловіка, гіркими сльозами оплакує свою любов до Живаґо, під час його похорону, шукає за своєю дитиною від нього, що пропала безслідно — замужем за своїм лиходієм-насильником.

Тип жінки з надірваною душею, що самовільно веде життя повне конфліктів, що в кінці щезає зовсім, можливо в одному з концтаборів.

З цієї революційної гетакомби остаються в живих два приятелі — Гордон і Дудоров, жидівського роду, що десь приховувались, хоч і голодували, терпіли недостаток, були в каторжних табораж в Сибірі, в „карательних отрядах" на фронті, але в кінці виринають на поверхню, посідають свої давні місця в суспільстві в Москві з тією різницею, що Дудоров перевиховався в концтаборі і став вірним слугою комунізму, але Гордон-Пастернак, остався в душі не переконаним і критикує новий режим.

Мусимо признати, що деякі картини в романі зворушливі, як, напр., прощання Живаґо з Лярою, що покинула його, як він відчуває назавжди, і сцена його

похорону. Але все це не нове, а запозичене у Достоєвського.

Деякі думки Пастернака заслуговують на увагу, як оце наведені:

„Революціонери, що беруть в свої руки виконування закону, є застрашуючі, не як злочинці, але як машини, що виходять з-під контролі, як виколіений поїзд (стор. 268).

Людям, що інспірували революцію, проводження її в життя є чуже і вони в творенні нового світу гинуть. Вдовиченко перед смертю говорить своїм товаришам: „Не протестуйте і не просіть. Ці нові опричники, ці кати в новітніх „застєнках" ніколи вас не зрозуміють, тільки історія поставить оцю комісарократію під стовп ганьби і осудить їх темні вчинки (стор. 321).

Нинішня революція, це хвороба, це помішання ума теперішнього віку, де кожний в своєму серці є зовсім інакший від того, що він говорить і як виглядає. Ні один з них не має чистого сумління. Кожний зокрема має причину відчувати, що він в усім є винуватий, бо він є самозванець і злочинець, а найменша причина дає їм імпульс до самообвинувачення не тільки змушений терором, але з власного бажання себе мучити (стор. 409).

Ціле 19 століття, революція в Парижі, атентат на царя Александра й інші політично-анархістичні вбивства, заворушення серед робітництва, в парляментах і в університетах Европи — ці всі системи нових ідей, з їх скорістю поширювання і діяння, переводження в життя з їхніми наслідками з усіми жорстокостями, доконуваними во ім'я співчування з покривдженими і пониженими, ці всі нові ідеї були уосіблені Леніним, і він накинувся на старий світ, як кара за його минулі вчинки (стор. 413).

А рядом з ним постає перед очима світу безмірно велична постать Росії серед пожарів, немов нове світло, що має зцілити всі рани людства за всі його терпіння і невзгоди (стор. 453).

Пастернак тут, як і в усьому творі, є вірний ідеї месіянізму свого „народу-богоносця", що, на думку носіїв тієї ідеї, покликаний оновити світ.

Тому-то автора роману хоч і виклинали, але не викляли. Мине ще трохи часу і вся ота видимість нагінок укладеться і послідовникові месіяністичних ідей Достоєвського „воздастся должное". Про це вже натякнув імперський бос Нікіта. І знов буде про що писати, розважати, щоб у розважаннях непомітно прищеплювати месіяністичну отруту московського царства.

За останніми вірогідними відомостями, в Москві незабаром вийде збірник поезій Пастернака. Книга була підготована до друку перед призначенням Нобелівської премії. Засуду — як не було!

УПРАВИ ВІДДІЛІВ!

ЧИ ВИ ВСЕ ЗРОБИЛИ, ЩОБ ПРИЄДНАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ? ПОСПІШІТЬ ВИРІВНЯТИ СВОЇ ЗАЛЕГЛОСТІ ЗА ФІНАНСОВИМ ПЛЯНОМ.

МОНУМЕНТАЛЬНА ПОЕЗІЯ

Шановний Пане Редакторе!

Дозвольте висловити кілька думок про „Останню весну"*).

Признаюся: книгу поезій Е. Маланюка „Остання весна" я перечитував кілька разів і кілька разів то відкладав, то знову брав до рук. І не тому, що хотів її аналізувати, рецензувати чи бодай зробити якусь прилюдну анотацію про неї. Ні. Читаючи поезію Маланюка, хочеться ще і ще раз до неї повертатися, бо стільки в ній думок, проблем, питань, що за одним „запоєм" прочитати її не можна. Це не та поезія, яку проглянеш, прочитаєш і відкладеш, бо нема тобі з неї чого взяти, нема чого повчитися: все так ясно і так просто, що жадної власної асоціяції чи власного образу й не викличе.

І саме, по тих міркуваннях, все ж хотілося висловити кілька думок.

Книга Маланюка наводить на думку, що поезія — це свого роду будова. Будова, що складається й монтується з найрізноманітніших літературно-мистецьких „цеглин": образу, розміру, ритміки, інтонації, авторового світогляду і злету його мислі, розкриття власної душі, власного поетичного „я" і т. д. І чим ці „цеглини" органічніше, глибше і міцніше між собою пов'язані та зцементовані, тим ця поезія-будова постає перед вами величнішою і монументальнішою.

Саме такою монументальною поезією й хочеться назвати цю книгу поезій.

Розпука. Туга. Сум. В кого з поетів ці слова не були незмінними супутниками поетичних творів, слова, що в різні епохи і часи викликувалися різними несправедливостями в людському житті? Але в одних поетів, бідніших або й зовсім бідних духом і волею, — ці слова звучать справді розпучливим трагізмом і безпровітньою безвихіддю. Лише в справді великих духом і широких своїм світосприйманням поетів ці поняття завжди звучали і звучать цілковито по-інакшому. Великий Шевченко писав же, що: „караюсь, мучусь, але не каюсь..."

Тему людської розпуки, туги і смутку зачіпає і Е. Маланюк. Але як же це в нього звучить?

„Болить? Пече? — Нічого, було гірше.
Згадай лишень: Мазепа і Куліш."

Два рядки — а як же у них багато сказано! Важко, досить важко українському сучаснику. Батьківщина поневолена, пограбована, закована. Людей розігнано по різних частинах світу, позамикано по тюрмах і концтаборах. Є чим журитися і чим уболівати. Але поет у таку важку годину з властивою йому міцністю духа радить згадати Мазепу і Куліша — чи ж наша історія вперше переживає таку біль? І хоч цитований вірш написаний у 1929 році, — він ще з більшою актуальністю постає перед нами сьогодні:

---

*) **Евген Маланюк. ОСТАННЯ ВЕСНА.** Поезії. Видання „Вісника", Нью-Йорк 1959.

„Ні-ні, міцнись. Хай тягне сум додолу, —
Крилатий дух напружується ввись.
Дай краплю крови кожному глаголу.
Молись. Чини. Міцнися і кріпись".

Суворий лаконізм слова, тугість ритму, жадного зайвого, сказати б, пояснювального рядка (в недосвідчених або в „малих" поетів це часто буває), нарешті, строгий афористичний образ („дай краплю крови кожному глаголу"), — все це робить вірш Маланюка з поетичного боку справді майстерним, а з чуттєво-людського — глибоко оптимістичним, повчальним і, очевидно ж, виховним.

Взагалі три вірші поета з його „Павзи" вражають своєю високою напругою думки, глибиною змісту і поетичного образу. Прямо не можна ще не зацитувати звідти ж:

„І в закутку, гіркі рядки, як ліки,
Невольник десь ковтає крадькома
І крила виростають у каліки,
І рветься сон непевного владики,
І — ось — тверда — захитується тьма".

„Гіркі рядки, як ліки", „тверда тьма" — це справді поетичні знахідки, а вся строфа із її справді мистецькою образністю („і крила виростають у каліки", „і рветься сон непевного владики") робить цілий вірш великим поетичним надбанням автора. Тим більше, що згадані вірші написані ще в 1929 році, отже, 30 років тому.

Навіть у такому, здавалося б, на перший погляд „песимістичному" вірші, як „Остання весна", де: „все, все зсувається нестримно в темний низ...", можна бачити вольову силу поета, бо ж він питає: „Чи в сні набрать снаги на лютий змаг з неублаганним рухом історії?", а кінчається вірш розрядковим зідханням океану, від якого „Віє легкий бриз". Очевидно ж, із поставлених поетом запитань із кінцівки від песимізму не залишається й тіні. Бо подих океану викликає в поета любов і жагу до життя.

Образ хижацької Московії поет Е. Маланюк розкриває в притаманних йому згущених фарбах і лаконічно-динамічних словах:

„Скрегочучи котилися віки,
Несли з собою бурю, мор, навалу
І низьколобий варвар нагаєм
Давав рабу ім'я, обличчя, устрій,
Своє тавро на спинах витискав
І — найстрашніше — кров свою руїнну
Солодким ґвалтом впорскував у жили
Отруйних в зародку поколінь".

(„Уривок").

Е. Маланюк непримиренний супроти людських ницостей і людських неправд, егоїстичних і захланних пристрастей.

„Вам весь світ — лазуреві безкраї, 5
А мені — вулканичний вертеп,
Де чутно, як тремтить і палає
Пеклом муки покараний степ".

(„N. N.").

У Маланюкових поезіях немає так званих порожніх віршів. Порожній вірш — це коли він побудований і структурально, і за образною системою ніби вправно, гладко, і вірш зовсім ніби красивий, але „всередині" вірша, за тією зовнішньою красивістю, глибшої думки нема. Про кожне явище природи можна подати в поезії по-різному. Можна, скажімо, обмежитися звичайним, навіть поетично-образним описом осени, літа, степу, гір і т. д., а можна ті явища природи осмислювати глибше, через систему символічних, персоніфікаційних чи філософсько-розмислових образів робити узагальнюючі висновки.

Саме до такого глибшого осмислення звичайних природних явищ чи картин вдасться Маланюк. Ось його чудовий двострофний вірш із „Романтики":

„Високий гул смерек та плюскотіння хвиль,
Піски неплодної та далина густинна,
Лиш терен та будяк, та де-не-де хатина,
Та вітер — суховій.
— Ні, не ущухне біль!
Як язва чорна, він горить і незгорає.
...Діждатись місяця. Й горбами рівних дюн —
Під вовчим сонцем — вдаль іти на рокіт струн
До вимріяного, нездійсненого раю".

Ціла гама образів пустинного степу, що так блискуче зображує саму картину його, поєднується з гамою глибоких душевних почуттів людини, часом таких романтичних, а часом реально-болючих: „вдаль іти на рокіт струн до вимріяного, нездійсненого раю..." Не можна при цім оминути такого оригінального, суто Маланюкового образу, як „вовче сонце". Скільки в цьому образі психологічного розкриття почуттів людини, яка опинилася серед „пісків неплодних". Образ настільки органічний, що вже він один дає уяву про отой пустинний степ і людину, що опинилася серед нього.

Подібні узагальнення і глибші розкриття явищ природи, з якими пов'язана й людина, яскраво подані і у віршах „В осінньому саду", „Провесна" і інших.

„Ти зачинаєшся. Ти — ось.
Ще січень, ще замерзлі віти,
Та ось спалахнуло й зайнялось
Крізь хуґу, крізь сніги і вітер".

(„Провесна")

Ніби звичайні рядки про прихід весни, але динамічність ритму, добір відповідних слів і виразів, контрастних з порою року („ще січень, ще замерзлі віти, та ось спалахнуло й зайнялось"), — все це надає й такого образу, ніби весна вже й справді — ось, хоч у календарі стоїть ще січень. Поет, таким чином, не просто малює, сказати б, природній, самозрозумілий при-

хід весни, а він ніби змушує весну прийти вже зараз, — і в цьому теж своєрідність не лише поетичної манери Маланюка, а й певного його внутрішнього світосприймання, світопоглядів на природу і оточення.

Не плаксиве сантиментальне благання чи просьба, а владне вольове ствердження, прагнення кожну подію, кожне явище природи чи людського буття поставити на службу людині, а саму людину зробити радісно-багатою в усіх відношеннях.

„Забудь роки і доби самоти,
Зніми тягар зневіри і відчаю,
І воскресай — в святу блакить мети —
Під тихий шум жовтіючого гаю".
(„В горах")

Заклик поета до людини іти „в святу блакить мети" звучить віщо і пророче, а елегійність останнього рядка надає поезії великої людяности, теплоти і чулости душі людської.

З цього можна бачити, що Маланюковим поезіям властивий і глибоко ліричний оптимізм, і суворий осуд утвердженого зла („Уривок", „Душі" і ін.), і поклик у майбутнє.

Це — багатогранна поезія. Такою ж багатогранністю позначена і поема „П'ята симфонія", вміщена в збірці „Остання весна".

Але — стривай. Я ж на початку застерігав, що зовсім і не збирався рецензувати згадуваної збірки. А розписався ж як! Але це, знову ж не моя вина, а „вина" самої Маланюкової збірки, яка змусила мене сказати про неї слово! А сказати про неї варто, і то, мабуть, куди глибше і ширше, ніж сказано тут мною. Бо про поезію Маланюка мало сказати — її треба вивчати, аналізувати й давати читачеві ширше про неї знати. Це вже завдання наших літературознавців і критиків, які, на превеликий жаль, хоч і мають досвід і знання в тій галузі, а головне ж — обов'язок до такого аналізу творів наших видатних поетів, — обмежуються часто короткими сухими згадками, а в найліпшому випадку — трохи довшими анотаціями. Шкода.

З пошаною **Петро Кізко**

СПІЛЬНА ЗАЯВА

УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ УГРУПОВАНЬ З ПРИВОДУ РУСИФІКАЦІЇ УКРАЇНИ

Нинішня дійсність в Україні доводить, що московські окупанти, організовані в КПСС, під проводом Хрущова пляново розгортають свій наступ на українську націю. Перед лицем легального й нелегального, пасивного й активного спротиву українського народу наступ колонізаторів набуває особливої напруги.

Наслідком політики московських імперіялістів-колонізаторів Україна, що визначалась колись великим відсотком приросту населення, має за останні двадцять років приріст лише 1.424.000 осіб, що означає — навіть у 14-х повоєнних роках — наявність сталого ґеноциду — винищування українського народу. Одним з засобів московського винищування українського народу є масове висилання українців і українок на цілинні землі, замасковане штучними шатами добровільности, мета якого — розпорошити українську молодь у різнородному етнічному морі для полегшення процесу її денаціоналізації. Систематичне придушування спротиву української інтеліґенції, зокрема письменників, культурних діячів та молоді, а також цьогорічний травневий розстріл українських патріотів у м. Червоноармійському свідчать, що колонізатори пробують ще раз безоглядним терором здушити змагання до свободи й державного усамостійнення України.

Поряд з фізичним ґеноцидом посилюється і ґеноцид духовий, зокрема мовно-культурний. Позиції для русифікації скріплюються через ряд заходів законспіровано-адміністративного характеру і через одверті постанови, сенс яких полягає у звуженні можливостей розвитку для національної культури.

Існують, м. ін., заховані приписи, що не дають змоги українцям, які виїхали на цілину, передплачувати видання українською мовою; таким чином переселенці змушені читати літературу тільки російською мовою.

Нечуваним замахом на найелементарніше і самозрозуміле право нації є прийнятий з наказу Москви Верховним Совєтом УССР закон з 17 квітня ц. р. у справі шкільництва, зокрема дев'ята його стаття, яка стосується мови навчання в школах України.

Голосні фрази про „велич" „ленінської національної політики", які рясно супроводять появу цього закону, не в силі заховати його реальної суті — русифікації шкільництва в Україні.

У кожній державі мова її народу є обов'язковою до вивчення у державних школах, і в жодній країні світу ніколи не може прийти під дискусію ця підставова засада життя. У поневолених Москвою неросійських республіках СССР, зокрема ж в Україні, цю самозрозумілу

засаду перекреслено. Уряд УССР, замість стояти на сторожі прав української мови в Україні, обернув її в мову, необов'язкову до вивчення в школах. Закон створює всі передумови до того, щоб ФАКТИЧНО обов'язковою мовою в Україні стала лише мова російська.

Щойно перед цією ухвалою пройшло по всій Україні т. зв. всенароднє обговорення проєкту Хрущова, спрямованого на обмеження прав неросійських мов. Учасники обговорення скрізь підкреслювали конечність залишити українську мову в ролі обов'язкової в українських і неукраїнських школах УССР. Але, не зважаючи на одностайний голос громадської думки, Верховний Совєт усе таки одноголосно схвалив ганебний закон і тим самим протиставився найістотнішим інтересам українського народу та підкреслив свою невільничу залежність від Москви.

І раніше українські батьки мали змогу віддавати своїх дітей до російської школи, але ніколи дотепер влада УССР в особі своєї найвищої установи не спонукувала українців ставити під сумнів рацію вивчання рідної мови.

Закон, прийнятий Верховним Совєтом УССР, є моральним тиском на українців у напрямку русифікації їхніх дітей, а моральний тиск, як правило, в тоталітарній державі супроводиться тиском поліційним. Своїм актом Верховний Совєт УССР накидає українському народові російську мову як основний засіб для контакту із скарбами світової культури. Тим самим знецінює вартість української мови, як культурного чинника і визначено для неї ролю льокального чинника.

Українці у демократичному світі, уважно слідкуючи за подіями в Україні, з найбільшим признанням вшановують боротьбу українського народу, який за найважчих умов обороняє право української мови в школах України. Допомогти Батьківщині в цей скрутний і вийняткова відповідальний час є святим обов'язком українців, що перебувають поза межами російсько-большевицького панування.

Об'єднані в спільній протидії, солідарно використовуючи всі свої можливості в країнах свого поселення, українці мають зорганізувати світову громадську думку і звернути її увагу на поневолення України, а зокрема на переслідування української мови і культури.

Спираючись на наші зв'язки в різних країнах, українські політичні чинники повинні перенести протестаційну акцію на терен міжнародніх політичних, гуманітарних, професійних тощо організацій (Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО та ін.).

Перед світовою громадською думкою слід вияснювати своєрідність т. зв. совєтської демократії, природу й небезпеку російського імперіялізму та сьогоднішній етап совєтської національної політики: приховані форми плянового й систематичного ґеноциду української нації, нове загострення большевицького поліційного терору та посилення переслідувань української мови й культури.

Широку акцію треба повести на сторінках чужинецьких видань, зокрема для афро-азійських народів, загрожених московською експансією.

Спільна нарада всіх українських політичних угруповань закликає всі українські чинники у вільному світі — церковні, громадські, наукові, професійні тощо — в кожній країні поселення якнайширше розгорнути акцію оборони національних прав українського народу.

Цю Заяву схвалили 1 червня 1959 р. представники українських політичних угруповань (за абеткою):

Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради, Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів, Організація Українських Націоналістів (за кордоном), Спілка Визволення України, Союз Гетьманців-Державників. Союз Земель Соборної України — Селянська Партія, Союз Конструктивно-Творчих Сил України, Українське Національно-Демократичне Об'єднання, Український Національно-Державний Союз, Українська Революційно-Демократична Партія, Українська Революційно-Демократична Партія („Вперед"), Український Християнський Рух*).

*) Хоч Український Християнський Рух не є політичною організацією, він вважає за свій обов'язок приєднатися до спільної акції українських політичних угруповань проти русифікації України.

В 250-ту РІЧНИЦЮ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА ЛВУ і ООЧСУ видають монографію О. Оглоблина

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА І ЙОГО ДОБА

Книга, біля 300 сторінок з ілюстраціями, вийде у місяці вересні ц. р.

Видавництво приймає передплату готівкою до 1 серпня 1959 р. — $ 3.00.

Видавництво „ВІСНИК" ООЧСУ

НАЦІОНАЛЬНА МАНІФЕСТАЦІЯ

Площа у Випані, на якій 28 червня зібралися тисячі українців, щоб відзначити 300-ліття перемоги Гетьмана Івана Виговського над московським військом, видалась малою для національної маніфестації, урядженої ОВФ. Після Богослужень проф. М. Чировський коротким вступним словом відкрив маніфестацію, запросивши до Президії представників центральних українських установ і організацій та представників поневолених народів. Тепло привітали учасників маніфестації президент УККА Д. Галичин і отаман Г. Білий. І. Вовчук, у своєму слові, даючи оцінку подій, що мали місце 300 і 250 років тому, вказав, що ми часто робимо помилку, коли розглядаємо сучасне України ізольовано від минулого. Минуле пов'язане з сучасним безперервним ланцюгом взаємозв'язків з їхніми наслідками. Гетьман Іван Виговський, змушений підступною і віроломною політикою „союзної" тоді Москви, стати до оборони української державної незалежности. Під Конотопом розгромлено сильну московську армію. Переполох був у Москві. Але, через внутрішню неупорядкованість, перемога не принесла Україні тих наслідків, що мала б принести. Граючи на неупорядкованих відносинах в Українській Державі, що прийшли після смерти формотворця її гетьмана Богдана Хмельницького, Москва зуміла прищепити початки малоросійської немочі, неключимости, яка, крім інших причин, привела Україну до Полтавської трагедії, якою започатковано сучасну ситуацію Европи.

Брак гармонійних відносин між провідною верствою і народньою гущею не раз використовувала Москва у своїй політиці обрусіння, малоросизуючи провідну верству. Елементів малоросійства не визбулася і українська еміґрація в розсіянні, і вони є найбільшим лихом, що заважає нам повним голосом говорити правду про Україну в обороні її державної волі.

Давши аналізу нинішньої посиленої політики русифікації, яку узаконила Москва ухвалою Верховного совєту УССР, „відповідно до закону СССР", І. Вовчук закликав учасників маніфестації до оборони проти духового і культурного винародовлення нації. Присутні однодушно схвалили резолюції протесту (англійською мовою) проти розгулу московських займанців на Україні, апелюючи до провідних мужів ЗДА стати в обороні проти винародовлення України. (Див. резолюції).

В кінці офіційної частини, відповідальний за переведення маніфестації В. Боровик просив організації і всіх учасників маніфестації схвалені резолюції з апелем Ділового Комітету розповсюджувати на совєтській виставці, яка відбуватиметься в Ню Йорку.

Діловий Комітет Маніфестації одержав багато привітів і поздоровлень від сенаторів, конґресменів і провідних мужів ЗДА. Проф. М. Чировський відчитав телеграму віце-президента Ніксона, сенатора Кеннета Кітінґа, конґресмена П. Фрелінґхузена, лист до учасників маніфестації конґресмена Пітера В. Родіно та багато інших привітів.

Відомі актори В. Левицька, М. Степова-Карп'як, Яр. Пінот-Рудакевич, В. Карп'як, В. Левицький та режисер Б. Паздрій мистецьки виконали монтаж за драмою Л. Старицької-Черняхівської „Іван Мазепа". Три чверти години слухачі з величезною увагою і напруженням сприймали історіософічну правду давніх часів. Багато з цієї правди має місце і в нинішніх відносинах. Шкода тільки, що не завжди ми хочемо її бачити.

Хор „Гомін", під кер. М. Кормелюка добре виконав кілька історичних пісень, дібраних до маніфестації. Оркестра ЮСУМА з Пасейку прекрасно виконала в'язанку українських пісень, а в кінці програми, що непомітно перейшла в народнє гуляння, хор козаків відспівав дві пісні. На площі грала духова оркестра „СУРМА".

Маніфестацію, що почалася „Думою" гетьмана Мазепи, зміст і ідеї якої доніс слухачам актор Яр. Пінот-Рудакевич, — закінчено розвагами й танцями. Ентузіяст українського танку і невтомний керівник Школи Українського Народнього Танку В. Авраменко виступив з великою групою учнів перед тисячами присутніх на площі.

Мистецька програма маніфестації з політичною частиною її становили одне ціле. **Н. К.**

РЕЗОЛЮЦІЇ УКРАЇНЦІВ,

ЗІБРАНИХ НА НАЦІОНАЛЬНІЙ МАНІФЕСТАЦІЇ У ВИПАНІ 28 ЧЕРВНЯ 1959 Р.

Українці стейтів Ню Йорку і Ню Джерзі, громадяни ЗДА, зібравшись на Національній Маніфестації для відзначення 300-ої річниці перемоги України над Москвою під Конотопом (1659 р.), однозгідно схвалили такі резолюції:

1. Комуністичний уряд совєтської імперії — СССР — законом від 17-го квітня 1959 р., оформленим Верховною Радою УССР, **„відповідно до закону СССР"**, визнав українську мову необов'язковою в навчальних закладах України. За 9-ою статтею цього закону, учні і батьки будуть вирішувати якою мовою вестиметься навчання в українських школах. Разом з цим закон зобов'язує (не питаючи учнів і батьків) посилити вивчення російської мови в школах на Україні, як мови світової.

2. Схваленням такого закону московський окупаційний уряд на Україні узаконив русифікаційний розгул, щоб через ліквідацію української національної культури ліквідувати національну окремішність 40-мільйонової нації, яка за т. зв. совєтською конституцією, має свою ніби незалежну державу — УССР.

3. Перед зовнішнім світом московський уряд імперії, прикриваючи свою імперіялістичну політику гаслами світового комунізму, представляє Україну, як незалежну союзну державу, в складі СССР. У внутрішній політиці на Україні комуністичний уряд Росії провадить найпослідовнішу русифікацію, надіючись, через обрусіння національної культури і всього духового укладу України, перетворити націю на „єдиний русский народ".

4. Імперіялістична Росія ніколи не припиняла утисків на українську націю і її культуру. Царський міністер Валуєв, указом 1863 р., пробував викреслити українську мову словами указу: „не було, немає і бути не може". Емський указ імператора Олександра II був ще жорстокіший. Ним заборонялося не тільки друкування книжок українською мовою, а й спів українських народніх пісень на сцені. Подібні заборони царського уряду були повторені в рр. 1881, 1892, 1895 і далі аж до революції 1917 р., в якій поневолені Росією народи повалили російську імперію і відновили свої незалежні національні держави.

5. Завоювавши Українську Державу, відновлену волею нації Актом 22-го січня 1918 р., московський большевизм на протязі 40 років веде послідовну русифікаційну політику на Україні. Форми і методи її, під тиском національного спротиву і боротьби українського народу, Москва не раз змушена була міняти, залишаючи незмінними колоніяльні засади її.

Найновішою формою московського намагання зліквідувати українську націю є жорстока масова депортація українців в азійські простори Російської ССР. Її іронічно Кремль називає „добровільним переселенням на цілинні землі".

6. Нинішню посилену русифікацію України започатковано 21-им з'їздом імперської комуністичної партії, де схвалено було і пляни розгорнутої економічної війни московської імперії проти вільного світу і ЗДА. Узаконюючи русифікаційний розгул російського шовінізму на Україні, Москва надіється угамувати і придушити сили національного спротиву і боротьбу українського народу за його державну незалежність.

7. Висловлюючи свій глибокий протест проти чергового наступу Москви на Україну, ми, громадяни ЗДА українського роду, апелюємо до уряду і державних мужів ЗДА стати в обороні української національної культури проти генерального наступу на неї комуністичної Москви, спадкоємця царської Росії.

Комуністична партія імперії, що кермує тим наступом, послідовно дотримується в своїй політиці засад російського месіянізму, за яким „великому русскому народові" призначено сказати світові нове слово у світовій революції на чолі з Росією.

8. Імперіялістична політика комуністичної Росії не випадково знаходить повну духову підтримку усієї російської еміґрації в ЗДА, 23 організації якої на своїй конференції 2-го серпня 1958 р., висунули ультимативне домагання до Президента країни Айзенгавера не підтримувати природньої визвольної боротьби поневолених народів проти московського імперського єдинодержавія, бо в противному разі вони разом з русским народом будуть змушені обороняти совєтський уряд.

9. В лютому ц. р. ті ж самі організації виступили вдруге з протестом до представників уряду ЗДА проти національного змагу українського народу. Виступаючи проти національно-визвольних змагань поневолених Москвою народів, російські кола підтримують поневолення народів комунізмом.

10. Ми віримо, що уряд ЗДА, очоливши боротьбу з комунізмом за свободу людства, якій загрожує московсько-большевицький імперіялізм під прикриттям світового комунізму, знайде способи остерегти московський уряд проти духово-культурного винародовлення української нації, проголошене квітневим законом 1959 р.

11. Як льояльні громадяни ЗДА, ми наважуємося звернути увагу урядові і провідним мужам країни на те, що т. зв. міжнародній комунізм, на боротьбу з яким досі мобілізувалися сили вільного світу, є заслоною, прикриваючись якою московсько-большевицький імперіялізм здійснює свій наступ на вільний світ.

КОМІТЕТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ МАНІФЕСТАЦІЇ

ЕКЗЕКУТИВА ПАБНА ВШАНУВАЛА Д-РА ЕДВАРДА О'КОННОРА

Газети „Івнінґ Нюс" і „Кур'єр Експрес", Бофало, за 22 червня вмістили докладні статті про урочисте прийняття і вшанування д-ра Едварда О'Коннора, влаштоване Американськими Приятелями АБН, в неділю 21 червня, в Українському Домі „Дніпро", в Бофало. Д-р О'Коннор, кол. член Урядової ДіПі Комісії, який переселив до ЗДА понад 400 тисяч осіб, тепер є директором спеціяльних проєктів Канізус Каледжу. Голова Екзекутивної Ради ПАБНА, д-р Нестор Процик, у своїй промові підкреслив, що д-р О'Коннор завжди був рішучим і беззастережним у поборюванні диявольських сил комунізму, а в довгій і плодотворній своїй діяльності виявляв цілковите зрозуміння проблеми інших народів. „Ми, — сказав він, — горді цим мужем, безкомпромісовим у своїх переконаннях, який високо тримав прапор свободи". В присутності понад 300 учасників цього прийняття, д-р Н. Процик проголосив надання д-рові Е. О'Коннорові звання почесного члена ПАБНА, презентуючи йому, під музичний салют оркестри СУМА Осередку Бофало, металеву пропам'ятну платівку за антикомуністичну діяльність.

У своїй відповіді д-р О'Коннор, звертаючись до учасників, сказав, що він пишається ними і способом їхнього життя в Америці. Він підкреслив далі, що ілюзії Америки у Другій Світовій Війні щодо Росії, були „одною з найбільш помилкових концепцій в історії", критикував „новий ізоляціонізм" і теорію, що за 50—100 років у світовій ситуації сама собою витвориться „сумішка всього доброго, що є в комунізмі і в демократії". Росіяни мають зовсім інший погляд, — сказав він. Комунізм — це замаскований віковічний російський деспотизм. Росія прагне опанувати світ за всяку ціну і вільний світ не може спокійно того очікувати.

ВИДАВНИЦТВО „ВІСНИК" МАЄ НА ПРОДАЖ ТАКІ КНИЖКИ:

	Ціна в дол.
У. Самчук: Чого не гоїть огонь. Роман. — 288 стор.	3.75
Е. Маланюк: Малоросійство, 36 стор.	0.50
Е. Маланюк: Остання весна — поезії, 104 стор.	1.50
А. Княжинський: На дні СССР, 232 стор.	2.75
М. Щербак: Багаття — лірика, 64 стор.	0.75
Le Vasseur De Beauplan: "A Description of Ukraine" в книзі З мапи України з XVII стол.	3.00
Правда про Росію — за Астольфом де Кюстіном опрацював О. Мирчанський	2.00
Ф. Одрач: Щебетун — повість, 294 стор.	2.50
Л. Старицька-Черняхівська: Іван Мазепа, стор. 154	1.25
Л. Старицька-Черняхівська: Останній сніп, 44 сторінки	0.50
Д. Донцов: Підстави нашої політики, 210 стор., тверда оправа	2.75
м'яка оправа	2.25
М. Чировський: The economic factors in the growth of Russia, тв. оправа, 178 стор.	3.75
Е. Маланюк: До проблеми большевизму, 82 стор.	1.00

ВИДАННЯ МИНУЛИХ РОКІВ З ОПУСТОМ:

Історія Русів, 346 стор., тв. оправа	3.00
м'яка оправа	2.50
Д. Донцов: Правда прадідів великих, 95 стор.	0.50
Д. Донцов: Поетка вогняних меж — Олена Теліга, 93 стор.	0.50
Проф. О. Оглоблин: Українсько-московська угода 1654 р., 100 стор.	0.50
Проф. О. Оглоблин: Treaty of Pereyaslav, 100 стор.	0.50
Проф. О. Оглоблин: Хмельниччина і Українська державність, 24 стор.	0.25
Проф. В. Гришко: Панславізм в совєтській історіографії і політиці, 37 стор.	0.25
Б. Кравців: Людина і вояк (сл. п. Р. Шухевича-Чупринки), 31 стор.	0.25
Е. Ляхович: Перевірка наших позицій, 15 стор.	0.15
РІЧНИКИ „ВІСНИКА" за 1953, 1954, 1955, 1956, 1957 і 1958 роки в гарній полотняній оправі з золотими витисками	3.00

Коли хочете вигідно і за приступну ціну відпочити серед соснових лісів, або на соняшній поляні — над чудовою гірською річкою, пригожою до купелі, —

виїздіть до

SHADY MAPLES SUMMER RESORT
Lexington, N. Y., P. O. Box 126
Tel.: Lexington 2471
Або New York — YUkon 2-2233
Власники відпочинкової оселі
НІНА І КИРИЛО ПИЛЬ
ґарантують
ПРИЄМНИЙ ВІДПОЧИНОК
І ЗДОРОВІ ДОМАШНІ СТРАВИ

Е. Маланюк: Нариси з історії нашої культури, 80 стор.	0.50
П. Мірчук: З мого духа печаттю (у 25-ліття ОУН., 30 стор.	0.25
В. Січинський: Крим, істор. нарис, 31 стор.	0.25
Т. Ерем: Совєтський акваріюм, 142 стор.	0.50
М. Щербак: Шлях у вічність, поема, 29 стор.	0.25
Я. Гриневич: Віруючий Франко, 27 стор.	0.25
Гр. Косинка: Фавст з Поділля, 96 стор.	0.50

ЗАПИС ДІТЕЙ ДО ТАБОРУ НА ОСЕЛІ СУМА ПРОДОВЖУЄТЬСЯ!

Посилайте дітей на відпочинок до табору СУМА в Елленвіл

За одну дитину платите на 4 тижні 72 доляри.

За двоє дітей однієї родини на 4 тижні — 130 долярів.

Громадяни!

Плянуйте свій відпочинок на Оселі СУМА

За 35 — 40 долярів на тиждень маєте приємний відпочинок.

Чудесні природні умовини!

ГУ СУМА

ШАНОВНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ!

ХТО ДОСІ НЕ ВНІС ПЕРЕДПЛАТИ, ЗРОБІТЬ ЦЕ В ЛИПНІ. ВКЛАДІТЬ ДО КОВЕРТИ 5 ДОЛЯРІВ, АБО ГРОШОВИЙ ПЕРЕКАЗ, ЗААДРЕСУЙТЕ І ВКИНЬТЕ ДО ПОШТОВОЇ СКРИНЬКИ.

НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ, КОЛИ ШАНУЄТЕ НАЦІОНАЛЬНУ ПРЕСУ.

Адміністрація „Вісника"

Найприємніше відпочивати з цікавою книгою

Роман У. Самчука

ЧОГО НЕ ГОЇТЬ ОГОНЬ

читається з великим інтересом. Він переносить Вас на Волинь, у вир боротьби УПА-Північ в часи другої світової війни.

Не забудьте набути цю цікаву книгу в книгарнях або в кольпортерів Відділів ООЧСУ. Замовлення з оплатою $ 3.75 надсилайте до В-ва „Вісник" на адресу:

P. O. Box 304, Cooper Station, New York, N. Y.